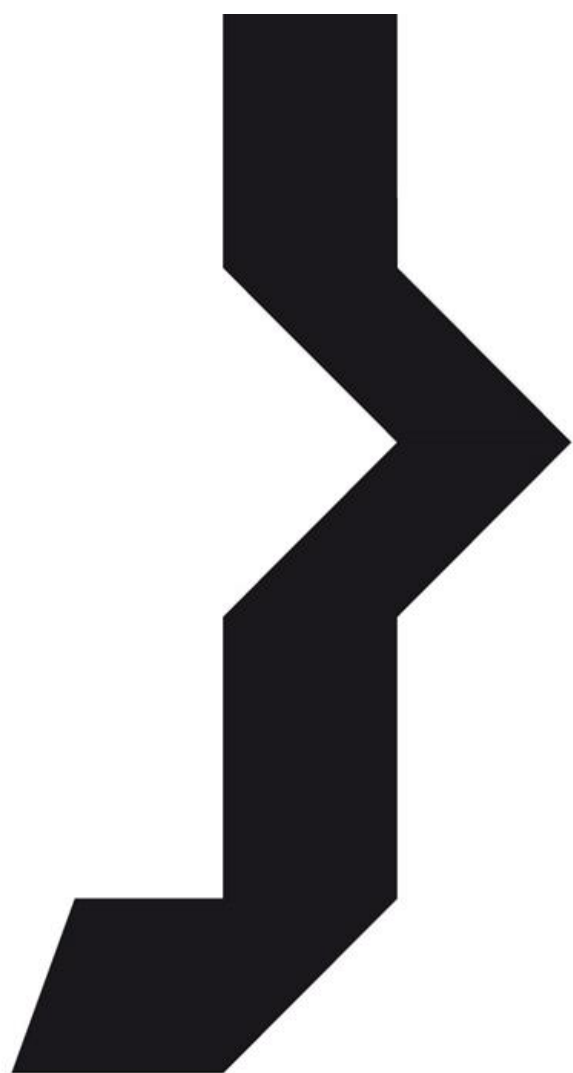

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

ZÁKLADY PEDAGOGIKY

**průvodce předmětem pro studijní program
Sociální patologie a prevence**

Autor: Iva Jedličková

Úvod do studia předmětu

Anotace:

Předmět je koncipován jako základní uvedení do pedagogické teorie a praxe a jako východisko pro studium dalších pedagogických předmětů, a to s potřebným zřetelem k charakteristice studijních oborů zaměřených do sociální sféry, tedy neučitelských, avšak pohybujících se v pedagogických mantinelech, neboť profily absolventů studijních oborů Sociální patologie a prevence a Sociální komunikace v neziskovém sektoru směřují k pracovním pozicím s edukačním rozměrem.

Předmět nemá stanovenou prerekvizitu, předpokládá se však všeobecný kulturní rozhled a orientace v souvisejících společenskovědních oborech a jejich terminologii v rozsahu kvalitní střední školy.

Cíle předmětu

Předmět Základy pedagogiky představuje základní seznámení s oborem pedagogika, s pojetím pedagogických věd a předmětem jejich zájmu, výchovou a vzděláváním – edukací, a to se zaměřením na dítě a mladého člověka.

Cílem předmětu je proto osvojení základní pedagogické terminologie a terminologických souvislostí jako východiska pro hlubší poznávání problematiky výchovy a vzdělávání a vytvoření dovedností aplikovat vědomosti při hodnocení edukační praxe a při podílení se na tvorbě a realizaci edukačních aktivit pro děti a mládež.

Osnova předmětu

Osnovu předmětu tvoří základní témata uvádějící studenta do problematiky teorie a praxe výchovy a vzdělávání:

1. Pedagogické vědy a jejich současné pojetí, struktura pedagogiky, místo pedagogiky v soustavě věd o člověku a společnosti
2. Výchova jako základní fenomén pedagogiky; pojetí výchovy a její místo mezi formativními činiteli; vztah výchovy a vzdělávání, pojem edukace
3. Úvod do pedagogické teleologie: struktura cílů výchovy
4. Obsah edukace. Pojetí obsahu vzdělávání. Kurikulum a kurikulární dokumenty.
5. Aktéři procesu výchovy: vychovávaný a vychovatel, charakteristika a pojetí, typologie vychovatele
6. Výchovné prostředky, jejich pojetí a struktura
7. Metody výchovy, pojetí a charakteristika
8. Vzdělávací soustava – podstata, typologie, struktura; úvod do komparace školských soustav
9. Úvod do vývoje pedagogického myšlení a výchovné praxe, přehled
10. Jan Amos Komenský a jeho přínos pedagogické teorii a praxi
11. Vývoj školské soustavy na našem území; vývoj dalších edukačních institucí
12. Alternativní přístupy k edukaci; alternativní školy
13. Aktuální témata pedagogické teorie a trendy edukační praxe

Literatura

Základní literatura:

PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 7., aktualizované a rozšířené vyd. Praha: Portál, 2013. 400 s. ISBN 978-80-262-0403-9

JANIŠ, Kamil., KRAUS, Blahoslav, VACEK, Pavel. *Kapitoly ze základů pedagogiky: studijní text*. 6. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012. 163 s. ISBN 978-80-7435-223-2

JŮVA, Vladimír, sen. JŮVA, Vladimír, jun. *Stručné dějiny pedagogiky*. 6., rozšířené vyd. Brno, Paido, 2007. 91 s. ISBN 80-7315-151-5

Legislativa a dokumenty:

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání. [online] Dostupné na:

<http://www.msmt.cz/dokumenty-3/skolsky-zakon-ve-zneni-ucinnem-od-1-9-2018>

Národní program rozvoje vzdělávání v České republice. Bílá kniha. 1. vyd. Praha: MŠMT, Ústav pro informace ve vzdělávání, Tauris, 2001. 98 s. ISBN 80-211-0372-8

Strategie celoživotního učení. 1. vyd. Praha: MŠMT, 2007. 90 s. ISBN 978-80-254-2218-2

Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020. [online] Dostupné na:

http://www.msmt.cz/uploads/Strategie_2020_web.pdf

Odborná periodika:

Pedagogická orientace. Vědecký časopis České pedagogické společnosti. Brno: Masarykova univerzita – Pedagogická fakulta. ISSN 1211-4669 (tisk); ISSN 1805-9511 online

Pedagogika. Časopis pro vědy o vzdělávání a výchově. Praha: Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta. ISSN 0031-3815 (tisk), ISSN 2336-2189 (online).

Další, rozšiřující literatura je uváděna u jednotlivých kapitol a v souhrnu na konci studijní opory.

Požadavky na ukončení předmětu

Předmět je ukončen zkouškou. Zkouška má písemnou a ústní část:

1. Písemná část má podobu vědomostního testu, který zjišťuje osvojení základní terminologie předmětu a orientaci v základních údajích k pedagogické teorii a

praxi v rozsahu podle vyhlášených zkušebních okruhů podpořeném prezentovanou učební látkou ve všech formách výuky. Za úspěšné absolvování písemné části zkoušky je považováno získání alespoň 66,6 % bodů.

2. Ústní část je pedagogickou rozpravou na vybrané téma z vyhlášených zkušebních okruhů. Úspěšné absolvování ústní části spočívá v prokázání orientace v pedagogické terminologii a ve zdrojích pedagogických informací.

Součástí prokázání dosaženého výukového cíle předmětu je rovněž vypracování následujících úkolů, které musí být splněny před přistoupením ke zkoušce:

- a) písemná práce podle zadání a metodického pokynu v první výuce předmětu,
- b) četba pedagogické literatury v rozsahu, který je vyhlášen v první výuce předmětu. K výběru četby a způsobu doložení je připojen metodický pokyn.

Metodický pokyn k úkolu „četba pedagogické literatury v předepsaném rozsahu a její doložení“

Smyslem tohoto úkolu je

- upevnit dovednost studujících orientovat se ve zdrojích odborných informací,
- rozvíjet dovednost samostatně vyhledávat relevantní zdroje,
- podnítit odbornou četbu studujících,
- rozvíjet dovednost zaujímat stanovisko k odborným informacím.

Výsledná podoba úkolu spočívá v doložení pedagogické četby, tedy vypracování

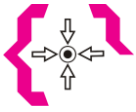
- soupisu titulů četby ve formě úplných bibliografických citací důsledně podle aktuální verze citační normy ISO 690,
- anotací každého z přečtených titulů v rozsahu deseti řádků,
- tří až pěti klíčových slov ke každému přečtenému titulu.

Rozsah četby bude činit minimálně 150 stran odborného textu (bez rejstříků a literatury).

Výběr četby je samostatný, a to z pedagogických publikací, které nejsou zařazeny v základní literatuře (základní literatura je východiskem pro studium, nemůže být proto prohlubující, rozšiřující četbou).

Doporučení k výběru: Předmětem vlastního výběru jsou důsledně odborné publikace, například pedagogické monografie, případně učebnice pedagogiky pro vysoké školy, sborníkové stati na pedagogické téma, stati publikované v odborných pedagogických časopisech – nikoli popularizující publikační tituly.

Význam ikon v textu

Cíle

na počátku každé kapitoly konkretizují výukový cíl kapitoly; představují tak vstupní orientaci ve výukovém tématu.

Časová náročnost

udává, kolik času zpravidla potřebuje student k prostudování kapitoly; tento údaj je orientační a jeho skutečný rozsah se může u jednotlivých studentů lišit.

Pojmy k zapamatování

jsou soupisem důležitých pojmů a hlavních faktů, které by student při studiu tématu neměl opomenout.

Poznámka

obsahuje doplňující či rozšiřující, upřesňující informace.

Kontrolní otázky a podněty ke studiu

umožňují studentovi ověřit porozumění textu a osvojení problematiky studované kapitoly a dávají náměty k dalšímu studiu a k aplikaci osvojovaných poznatků.

Souhrn

představuje shrnutí tématu.

Literatura

je soupisem zdrojů použitých v kapitole a slouží také pro doplnění a další rozšíření poznatků a jako zdroj informací pro zpracování průběžných úkolů i vypracování samostatné práce studenta.

Obsah studijní opory

Studijní opora koresponduje s osnovou stejnojmenného předmětu Základy pedagogiky v neučitelských studijních oborech Katedry sociální patologie a sociologie PdF UHK.

Tuto osnovu představují základní témata pedagogické propedeutiky, která tvoří vstupní pedagogický rozhled potřebný pro studium navazujících pedagogických disciplín:

1. Pedagogika jako vědní obor

- 1.1 Pojetí pedagogiky jako vědy
- 1.2 Struktura pedagogických věd
- 1.3 Místo pedagogiky v soustavě věd

2. Výchova jako základní fenomén pedagogiky

- 2.1 Přístupy k chápání výchovy
- 2.2 Místo výchovy mezi formativními činiteli
- 2.3 Vymezení výchovy

3. Cíle výchovy

- 3.1 Cíl výchovy jako zásadní pedagogická kategorie
- 3.2 Struktura cílů výchovy

4. Obsah výchovy

- 4.1 Obsah výchovy – pojem a jeho strukturování
- 4.2 „Složky výchovy“
- 4.3 Obsah vzdělávání

5. Aktéři procesu výchovy

- 5.1 Vychovávaný jako činitel výchovného procesu
- 5.2 Vychovávající jako činitel výchovného procesu

6. Prostředky výchovy

- 6.1 Pojetí prostředků výchovy
- 6.2 Formy výchovy

7. Metody výchovy

- 7.1 Metody výchovy – podstata
- 7.2 Metody výchovy – členění

8. Škola a školská soustava

- 8.1 Vymezení pojmu školská soustava
- 8.2 Školská soustava a její struktura
- 8.3 Typologie školských soustav
- 8.4 Školská soustava České republiky v současnosti

9. Úvod do vývoje pedagogického myšlení

- 9.1 Představitelé světového pedagogického myšlení

9.2 Významné osobnosti českého pedagogického myšlení

10. Jan Amos Komenský a jeho pedagogický odkaz

11. Vývoj školské soustavy na našem území

- 11.1 Školy na našem území před vznikem školské soustavy
- 11.2 Vývojové mezníky školství na našem území
- 11.3 Vývoj soustavy škol do vzniku Československé republiky
- 11.4 Školství v Československu v letech 1918-1948
- 11.5 Školství v Československu v letech 1948-1989
- 11.6 Školská soustava po roce 1989
- 11.7 Z vývoje výchovných institucí

12. Alternativní přístupy k edukaci; alternativní školy

- 12.1 Východiska a vymezení alternativních škol
- 12.2 Charakteristika vybraných alternativních škol

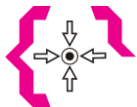
13. Aktuální témata pedagogické teorie a praxe

- 13.1 Koncept celoživotního učení
- 13.2 Pluralita ve vzdělávání
- 13.3 Grantová podpora vzdělávání
- 13.4 Další témata současné pedagogické teorie a praxe

Kontrolní test

Soupis zdrojů k prohlubujícímu studiu

1 Pedagogika jako vědní obor

Cíle

Cílem kapitoly je uvedení studujících do základních souvislostí vědního oboru pedagogika, tedy do geneze a významu pojmu, dále seznámení s přístupem k pojetí pedagogické vědy včetně její struktury a místa v soustavě dalších vědních oborů.

Časová náročnost

Studium kapitoly: 60 minut + prohlubující studium dalších zdrojů informací a orientace v terminologii podle formulovaných úkolů a kontrolních otázek: 60 minut

Pojmy k osvojení

- pedagogika
- struktura pedagogiky
- základní, aplikované a hraniční pedagogické disciplíny
- pedagogické vědy

1.1 Pojetí pedagogiky jako vědy

- Významnost oboru pedagogika: jeho předmět zájmu, výchova, má zásadní význam pro existenci společnosti i jedince v ní.
- Východisko pro porozumění přístupům k pedagogické vědě a klíčovým pojmům: v objasnění názvu oboru:

- Pedagogika (pův. z klasické řečtiny):

$\text{παῖς, παιδός (pais, genitiv paidos) + ἄγω (ago, infinitiv agein) =}$
dítě + vést

(paidagogos = ten, kdo skutečně kdysi vedl, doprovázel dítě k učiteli).

- Odraz v současném chápání předmětu pedagogiky: „vedení (starořecky agogé) dítěte“ ve smyslu „podněcování a podporování jeho osobnostního rozvoje, uvádění do života, do mezilidských vztahů, do profese, do společnosti“
- mezinárodně srozumitelné pojmenování: srov. stejný výraz v češtině, slovenštině, polštině a ruštině, obdobný výraz například ve francouzštině (pedagogie) a italštině (pedagogia), nebo Pädagogik v němčině

Poznámka

Pro přesnost je třeba poznamenat, že terminologický vklad klasické řečtiny nevyužívají pro pojmenování tohoto oboru všechny jazyky, například anglická pedagogická teorie je rozvíjena spíše jako educational sciences (pojem pedagogie není vnímán jako synonymum). K výše uvedenému německému výrazu Pädagogik je zapotřebí také dodat, že ve vztahu k pojmenování teorie oboru používá němčina pojem Erziehungswissenschaft (tj. věda o výchově).

- Silná vazba na praktickou uplatnitelnost odhalených zákonitostí → potřebnost zdůrazňování vědeckého charakteru pedagogiky.
  - Argumentace: pedagogika má všechny podstatné atributy vědního oboru:
    - propracovanou teorii,
    - ujasněnou (a současně dynamickou) soustavu pojmů, jimiž popisuje a objasňuje předmět svého zájmu,
    - rozpracovanou metodologii oboru, tedy soubor badatelských postupů potřebných pro zkoumání předmětu svého zájmu apod.
- Předmět pedagogiky:
  - podle Jana Průchy: ... *vše, co vytváří edukační prostředí, procesy, které se v těchto prostředích realizují, a výsledky těchto procesů*“ (srov. například v díle Moderní pedagogika, 2009 i v dalších vydáních)
  - podle Stanislavy Kučerové: *„člověk v situaci výchovy, se všemi svými vztahy ke skutečnosti ...* (srov. v díle Člověk, hodnoty, výchova, 1996)
  - podle Zdeňka Koláře a kol.: ... *věda o výchově a vzdělávání a o konkrétních výchovných a vzdělávacích procesech (vyučování, výchova ve volném čase ...)*. (srov. Kolář a kol. Výkladový slovník z pedagogiky, 2012)

Shrnutí:

Pedagogika = vědní obor, jehož předmětem zájmu je výchova, a to v komplexním záběru, tedy od podstaty výchovy a jejích filozofických východisek a principů výchovy, přes výchovný proces včetně cílů a obsahu a prostředků výchovy až k výsledkům tohoto procesu; nedílnou součástí oborového záběru je rovněž širší, zejména sociální kontext výchovy.

1.2 Struktura pedagogiky

- Pedagogika v současnosti: bohatě vnitřně strukturovaná + soubor pedagogických disciplín ve stálém vývoji: →
  - některé dílčí disciplíny, pěstované dříve – nyní na okraji, příp. nerozvíjeny vůbec (například tzv. vojenská pedagogika)
  - + současně vznik a utváření nových disciplín

Poznámka

Početnost pedagogických disciplín má mj. výraz v tom, že jednotliví autoři publikací mapujících tento vědní obor uvádějí různě početné soubory „pedagogik“ (zpravidla pedagogika s blíže určujícím shodným přívlastkem) ve smyslu dílčích pedagogických disciplín, s různou mírou podrobnosti v členění a také je rozdílně uspořádávají. Některé pedagogické disciplíny lze chápat jako všeobecně akceptované, uváděné všemi autory, zatímco jiné se v míře akceptování liší – představují konkrétní autorský přínos.

*Například Jan Průcha, respektovaná autorita (nejen) současné české pedagogiky, ve své publikaci *Moderní pedagogika* z roku 2012 uvádí výčet 22 (!) pedagogických disciplín.*

Početnost dílčích pedagogických disciplín → potřeba přehledného strukturování, podle uspořádavajícího kritéria.

▪ V dosavadních přístupech: trojí možné členění pedagogiky, a to členění

- vertikální,
- horizontální,
- historické,
- kombinované (nejčastější, nejvžitější)

▪ Podle tzv. kombinovaného kritéria se pedagogické disciplíny dělí na:

- a) disciplíny základní,
- b) disciplíny aplikované,
- c) disciplíny hraniční.

ad a) Základní pedagogické disciplíny:

- obecná pedagogika,
- metodologie pedagogiky,
- srovnávací (komparativní) pedagogika,
- dějiny pedagogiky (chápany jako dějiny pedagogického myšlení a výchovné praxe),
- didaktika (resp. obecná didaktika).

ad b) Aplikované pedagogické disciplíny

(= aplikace základních témat nebo tematických oblastí na konkrétní výsek výchovné teorie a praxe), například

- podle vývojové etapy jedince: například předškolní pedagogika se zabývá výchovou dítěte předškolního věku, tedy cílem, obsahem, procesem, prostředky předškolní výchovy,
- podle obsahového kritéria či podle institucionální charakteristiky výchovy (takovými aplikovanými pedagogickými disciplínami jsou například pedagogika volného času, muzejní pedagogika, bibliopedagogika apod.)

atd.

ad c) Hraniční pedagogické disciplíny

(= předmět jejich zájmu představuje průnik množin pedagogické problematiky s jiným vědním oborem), například:

- sociologie výchovy
- ekonomie vzdělávání
- teorie řízení školství
- školní hygiena

a řada dalších

Poznámka

Je třeba poznamenat, že ani toto členění ještě neřeší strukturu pedagogiky v úplnosti, neboť ještě zůstávají pedagogické obory, které nezapadají do výše uvedeného konceptu strukturování pedagogiky (na obory základní + aplikované + hraniční), například speciální pedagogika, sociální pedagogika, andragogika, gerontagogika aj. a představitelé těchto oborů mohou mít jiný náhled na jejich vztah k pedagogice.

- Výstižné řešení = příklon k pojmu pedagogické vědy (nebo také edukační vědy), který zahrnuje:
  - pedagogiku a její disciplíny základní, aplikované a hraniční,
  - speciální pedagogiku,
  - sociální pedagogiku,
  - andragogiku s gerontagogikou.

1.3 Místo pedagogiky v systému věd

- Pedagogika (pedagogické vědy)
  - patří mezi vědy o společnosti,
  - patří mezi vědy o člověku.
- Interdisciplinarita předmětu jejího zájmu → mnohočetnost vazeb pedagogických věd s dalšími vědami o člověku a společenskovědními obory i obory dalšími:
  - s filozofií
  - s sociologií
  - s psychologií
  - s ekonomii
  - s antropologií
  - s historií
  - s etikou atd.
- Podoba těchto vazeb pedagogických věd s dalšími obory: východiska – souvislosti – průniky (viz pojetí tzv. hraničních disciplín)

Kontrolní otázky a podněty ke studiu

- Vyhledejte příklady, jak se v jiných jazycích nazývají výkladové pedagogické slovníky nebo jejich ekvivalenty.
- Vyberte si libovolnou hraniční pedagogickou disciplínu a pokuste se charakterizovat tematický průnik pedagogiky s druhým oborem.
- Porovnejte přístup dvou různých současných autorů ke strukturování pedagogiky, respektive pedagogických věd.

Souhrn

Pedagogika je vědní obor, jehož předmětem je výchova jedince v širokém filozofickém, historickém a sociálním kontextu; interdisciplinární charakter oboru je spojen s mnohočetností vazeb pedagogiky s dalšími vědními obory. Její bohatá a dynamická vnitřní struktura je zřejmá zejména ze souboru disciplín základních, aplikovaných a hraničních.

Literatura

PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 7., aktualizované a rozšířené vyd. Praha: Portál, 2013. 395 s. ISBN 978-80-262-0403-9

PRŮCHA, Jan (ed.). *Pedagogická encyklopedie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. 935 s. ISBN 978-80-7367-546-2

JANIŠ, Kamil., KRAUS, Blahoslav, VACEK, Pavel. *Kapitoly ze základů pedagogiky: studijní text*. 6. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012. 163 s. ISBN 978-80-7435-223-2

KOLÁŘ, Zdeněk a kol. *Výkladový slovník z pedagogiky: 583 vybraných hesel*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3710-2

KUČEROVÁ, Stanislava. *Člověk, hodnoty, výchova: kapitoly z filosofie výchovy*. 1. vyd. Brno, Prešov: vl. nákl., 1996. 231 s. ISBN 80-85668-34-3.

PRŮCHA, Jan. *Přehled pedagogiky. Úvod do studia oboru*. 4., aktualizované vyd. Praha: Portál, 2015. 270 s. ISBN 978-80-262-0872-3

PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. 6., aktualizované a doplněné vyd. Praha: Portál, 2017. 483 s. ISBN 978-80-262-1228-7

2 Výchova jako základní fenomén pedagogiky

Cíle

Cílem této kapitoly je objasnění základních pojmů souvisejících s vymezením výchovy v přístupech různých autorů v kontextu formativních činitelů.

Časová náročnost

Studium kapitoly: 60 minut + prohlubující studium dalších zdrojů informací: 60 minut

Pojmy k osvojení

- výchova
- vzdělávání
- edukace
- formativní činitele
- intencionální působení
- funkcionální působení

2.1 Přístupy k chápání výchovy

- Výchova jako základní, stěžejní pojem pedagogických věd
- I v jeho pojetí zaznamenáváme odlišné názory autorů (blíže ve výkladových slovnících, učebnicích atd.):
  - výchova a vzdělávání
  - výchova v širším a užším slova smyslu
  - výchova a „vychovávání“
- edukace jako souhrnný pojem, vypořádávající se s výše uvedenými odlišnostmi

Poznámka

Pojem edukace, i když se jeho používání v české pedagogické terminologii setkávalo ještě v minulém desetiletí s nejednoznačným přijetím, se v současnosti prosazuje stále silněji jako příhodné vypořádání se s terminologickou komplikovaností pojmu výchova. Do české pedagogické terminologie jej uvedl ve svých novějších pedagogických dílech Jan Průcha.

- Přístupy k chápání výchovy:

- výchova jako společenský jev – ve společnosti existující a pro život ve společnosti připravující
  - výchova jako součást socializace
  - výchova jako předávání (zprostředkovávání) duchovního bohatství lidstva dalším generacím
  - výchova jako proces utváření osobnosti jedince
- (nevylučují se, platí všechny)

2.2 Místo výchovy mezi formativními činiteli

- Činitele utvářející osobnost jedince a místo výchovy mezi nimi:
  - vnitřní a vnější
  - záměrné a nezáměrné formativní působení (intencionální a funkcionální)
- Výchova = jako formativní činitel vnější a záměrný
- Výchova jako jeden z formativních činitelů:
Silné diskusní téma v pedagogické teorii i praxi = významnost (síla pozice) výchovy mezi formativními činiteli:
  - Názor 1: „Výchova je všemocná – dělá nás tím, čím jsme.“
  - Názor 2: Výchova zmůže jen velmi málo – dědičnost nelze překonat.
  - Názor 3: (Sociální) prostředí má zvláště silný vliv na formování osobnosti člověka.
- K významnosti (nebo nevýznamnosti?) výchovy jako formativního činitele:
  - tzv. pedagogický optimismus,
  - pedagogický pesimismus,
  - pedagogický realismus

2.3 Vymezení pojmu výchova

- Atributy výchovy:
  - společenský (společensky podmíněný) jev,
  - proces cílevědomého, záměrného utváření osobnosti jedince,
  - východiskem formativního procesu je potenciál jedince
  - cílem procesu je optimální rozvoj jedince a jeho úspěšné vřazení do života společnosti.
- Znaky výchovy:
  - záměrnost,
  - pozitivnost,
  - dlouhodobost,
  - dynamičnost,
  - bipolárnost,
  - cykličnost.

Kontrolní otázky a podněty ke studiu

- Vyhledejte v libovolné pedagogické publikaci Jana Průchy, jak zdůvodňuje přínosnost uvedení pojmu edukace do české pedagogické terminologie.
- Na základě dosavadních životních zkušeností nebo znalosti literárních děl uveďte příklady dokládající významnost jednotlivých formativních činitelů podílejících se na utváření osobnosti dítěte.
- Pokuste se konkretizovat, jak nahlíží na proces výchovy představitel pedagogického optimismu, pedagogického pesimismu a pedagogického realismu. Využijte k tomu zobrazení výchovy například v krásné literatuře, filmech apod.
- Proč je mezi znaky výchovy hned po záměrnosti zdůrazňována také pozitivnost? Můžeme nalézt příklady rozdílnosti v chápání tohoto znaku výchovy?

Souhrn

Výchova je základním pojmem pedagogiky. Je to proces cílevědomého, záměrného utváření osobnosti jedince, vycházející z jeho možností a směřující k jeho optimálnímu rozvoji a úspěšnému vřazení do života společnosti.

Výchova zaujímá specifické místo mezi činiteli spoluutvářejícími osobnost jedince, a to jako formativní činitel záměrný (intencionální). V chápání pojmu lze zaznamenat jistou nejednotnost – například podle toho, který aspekt tohoto výchovného procesu autoři akcentují. V současnosti je jako ekvivalent pojmu výchova v komplexním slova smyslu užíván také pojem edukace.

Literatura

PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 7., aktualizované a rozšířené vyd. Praha: Portál, 2013. 400 s. ISBN 978-80-262-0403-9

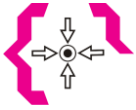
PRŮCHA, Jan (ed.). *Pedagogická encyklopedie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. 935 s. ISBN 978-80-7367-546-2

JANIŠ, Kamil., KRAUS, Blahoslav, VACEK, Pavel. *Kapitoly ze základů pedagogiky: studijní text*. 6. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012. 163 s. ISBN 978-80-7435-223-2

KOLÁŘ, Zdeněk a kol. *Výkladový slovník z pedagogiky: 583 vybraných hesel*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3710-2

KUČEROVÁ, Stanislava. *Člověk, hodnoty, výchova: kapitoly z filosofie výchovy*. 1. vyd. Brno, Prešov: vl. nákl., 1996. 231 s. ISBN 80-85668-34-3.

3 Cíle výchovy

Cíle

Cílem této kapitoly je porozumění kategorii cíle/cílů výchovy a jejich struktuře a rozvíjení dovednosti aplikovat tuto kategorii na konkrétní příklady z edukační praxe.

Časová náročnost

Studium kapitoly: 60 minut + prohlubující studium v dokumentech: 60 minut

Pojmy k osvojení

- cíl výchovy
- pedagogická teleologie
- cíl výchovy globální a dílčí
- cíl výchovy adaptační a anticipační
- cíl výchovy autonomní a heteronomní
- cíl výchovy materiální a formální

3.1 Cíl výchovy jako zásadní pedagogická kategorie

- Cílevědomost, záměrnost procesu výchovy

cíl výchovy jako zásadní pedagogická kategorie

(řešena pedagogickou teleologií, z řec. *telos* = cíl, účel + *logos* = nauka)

- Pojetí cíle výchovy:

- Cíl výchovy jako ideální představa *výsledného stavu*?
- Jak významná je historická, společenská a kulturní podmíněnost cíle výchovy? (tzn. jaký je dopad společenského kontextu na vymezení cíle výchovy?)
- Je možné takové vymezení cíle výchovy, které je nadčasové a nepodléhá společenskému kontextu?

- Vymezení cíle výchovy je východiskem

- zejména pro konkretizaci obsahu výchovy,
- pro výběr prostředků výchovy atd.

3.2 Struktura cílů výchovy

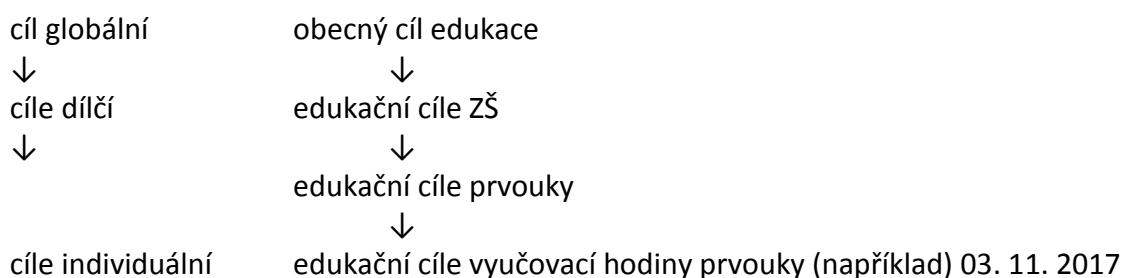
- Výchovné cíle (a jejich strukturování):
  - globální a dílčí,
  - adaptační a anticipační,
  - materiální a formální,
  - teoretické a praktické,
  - autonomní a heteronomní,
  - individuální a sociální
- + dále podle dalších autorů (například individuální a institucionální atd.)

Poznámka

Ze struktury cílů výchovy je jak pedagogickou teorií, tak i edukační praxí velmi často nastolována diskuse nad konkretizací adaptačního a anticipačního cíle výchovy. Adaptační cíl výchovy (z lat. adaptatio, přizpůsobení) představuje vymezení cíle výchovného procesu podle stávajících potřeb jedince v životní situaci, zatímco anticipační cíl výchovy (z lat. anticipatio, předem vytvořená představa, předjímání) vztahuje cíl výchovy k předpokládanému, předjímanému potřebnému výsledku výchovného procesu.

- Výchovné cíle – další přístupy ke strukturování (se zřetelem ke konkretizaci):
  - cíl globální – cíle dílčí – cíle individuální
  - obecný cíl edukace – edukační cíle instituce – edukační cíle oborové (zájmové) oblasti – konkrétní edukační cíle jednotlivých „časových jednotek“ (například vyučovací hodiny)
- Výchovné cíle – totéž strukturování v podobě schématu:

Kontrolní otázky a podněty ke studiu

- Pokuste se aplikovat anticipační a adaptační pojetí cíle výchovy pro výchovu dítěte v rodině.
- Uveďte konkrétní příklad výchovného cíle autonomního, tj. stanovovaného jedincem samým, a heteronomního, tj. stanovovaného pro vychovávaného jinými, vnější autoritou.

▪ Vyhledejte ve výkladových slovnících pedagogiky, jak je chápán výchovný cíl materiální a formální a konkretizujte je na vybrané období edukace dítěte.

▪ Podle uvedeného příkladu cíle globálního, dílčího a individuálního vztaženého na školní edukaci formulujte globální cíl, dílčí cíle a individuální cíle v libovolné neškolní edukaci (například ve skautském oddílu apod.).

Souhrn

Z definice výchovy jako cílevědomého, záměrného formativního působení vyplývá, že pro plánování, realizaci i hodnocení výsledků výchovného procesu je klíčovým východiskem vymezení výchovného cíle, respektive výchovných cílů, neboť pedagogická teleologie rozpracovává jejich strukturu, zejména výchovný cíl globální a cíle dílčí, adaptační a anticipační, autonomní a heteronomní, materiální a formální atd.

Literatura

PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 7., aktualizované a rozšířené vyd. Praha: Portál, 2013. 400 s. ISBN 978-80-262-0403-9

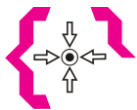
PRŮCHA, Jan (ed.). *Pedagogická encyklopedie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. 935 s. ISBN 978-80-7367-546-2

JANIŠ, Kamil., KRAUS, Blahoslav, VACEK, Pavel. *Kapitoly ze základů pedagogiky: studijní text*. 6. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012. 163 s. ISBN 978-80-7435-223-2

KOLÁŘ, Zdeněk a kol. *Výkladový slovník z pedagogiky: 583 vybraných hesel*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3710-2

DVOŘÁKOVÁ, Markéta, KOLÁŘ, Zdeněk et al. *Základní učebnice pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada, 2015. 246 s. ISBN 978-80-247-5039-2

4 Obsah výchovy

Cíle

Cílem této kapitoly je získání základního vhledu do kategorie obsah výchovy a osvojení souvisejících pojmů. Nové vědomosti jsou vztahovány k bližšímu poznání edukační praxe a je rozvíjena dovednost hodnocení edukační praxe.

Časová náročnost

Studium kapitoly: 120 minut + prohlubující studium ve zdrojích odborných informací: 60 minut

Pojmy k osvojení

- struktura obsahu výchovy
- tzv. složky výchovy
- výchova mravní, estetická, pracovní
- vzdělání a vzdělávání
- obsah vzdělávání
- kurikulum
- kutikulární dokumenty
- rámcové vzdělávací programy

4.1 Obsah výchovy – pojem a jeho strukturování

▪ Obsah edukace (tj. výchovy v širokém slova smyslu) a jeho členění:

výchova + vzdělávání
(„v užším slova smyslu“)
=
rozvoj citové a volní stránky + rozvoj rozumové stránky osobnosti

▪ Toto členění je třeba chápat jako teoretický konstrukt (v praxi jde o neoddělitelné formativní procesy).

- výchova v užším slova smyslu: rozvoj citové a volní stránky osobnosti, rozvoj zájmů, utváření postojů, chování
- vzdělávání (jako rozvoj tzv. rozumové stránky osobnosti): proces utváření osobnosti zaměřený zejména na osvojování vědomostí, vytváření dovedností, návyků atd.

4.2 „Složky výchovy“

- Obsah výchovy v užším slova smyslu jako procesu rozvíjejícího citovou a volní stránku osobnosti, zájmy jedince, utváření jeho postojů a chování

„oblasti osobnostního rozvoje“ (v tomto smyslu používán někdy ještě pojem „složky výchovy“)

Poznámka

V následující konkretizaci tzv. oblastí osobnostního rozvoje („složek výchovy“) se jasně vyjevuje, že členění edukace na výchovu a vzdělávání je „jen“ teoretickým konstruktem, neboť edukační proces má komplexní charakter – rozvoj citové a volní stránky osobnosti a utváření postojů je vždy spjata s osvojováním vědomostí, vytvářením dovedností atd.

- Obsah výchovy v užším slova smyslu podle okruhů osobnostního rozvoje („složky výchovy“):
    - výchova mravní, právní, multikulturní
    - výchova estetická
    - výchova pracovní, technická
    - výchova tělesná, pohybová
    - a řada dalších: ekologická, dopravní, ...
  - K vybraným složkám výchovy: výchova mravní (morální, etická):
    - rozvoj mravního vědomí, přesvědčení a jednání vychovávaného,
    - význam pro utváření charakteru, hodnotové orientace jedince
    - respekt k hodnotám společnosti, úcta k životu, k druhým lidem
    - východiska mravní výchovy: obecné mravní hodnoty, humanistické tradice
  - K vybraným složkám výchovy: výchova estetická
    - rozvoj estetického cítění, schopnosti vnímat estetické hodnoty v okolním světě (přírodě, uměleckých výtvorech)
    - vytváření vztahu k umění, porozumění umění,
    - podnícení, rozvoj, kultivování hudebního, výtvarného projevu, rozvoj kreativity
  - K vybraným složkám výchovy: výchova pracovní
    - formování pozitivního postoje k práci
    - vytváření základních pracovních dovedností a návyků (pro práci duševní i tělesnou)
    - úcta k práci druhých a k výsledkům jejich práce
    - přínos k profesní orientaci jedince
- atd.

Dodatek k pojmu složky výchovy:

1. Nejednoznačný náhled autorů – existující názory:
  - Složky výchovy jsou důležitým pokusem o strukturování obsahu výchovy v širokém smyslu (v tom případě včetně „výchovy rozumové“).

- Složky výchovy jsou již překonaným úhlem pohledu na obsah výchovy.
- Složky výchovy mohou sloužit jako teoretický konstrukt pro konkretizaci výchovy v užším slova smyslu.

Poznámka

Toto konstatování o nejednoznačnosti náhledů představitelů pedagogické teorie na pojetí struktury výchovy („v užším slova smyslu“) se týká výhradně používání souhrnného pojmu „složky výchovy“, neboť tento termín není v současnosti všeobecně akceptován (není chápán jako neutrální, obsahuje jistou společenskohistorickou konotaci z české pedagogické teorie a praxe druhé poloviny 20. století).

Rozhodně to však neznamena zpochybňování významu jednotlivých součástí výchovy (například mravní výchovy, ...), ať už jsou vymezovány v rámci tzv. složek výchovy nebo nezávisle na tomto souhrnném pojmu.

4.3 Obsah vzdělávání

- Vzdělávání (jako rozvoj tzv. rozumové stránky osobnosti) = proces utváření osobnosti zaměřený zejména na osvojování vědomostí, vytváření dovedností, návyků atd.
- Vzdělávání = proces zahrnující
  - vzdělávací proces organizovaný, institucionalizovaný (například vyučování)
  - sebevzdělávání
- Vzdělání jako (výsledný nebo žádoucí) stav – výsledek procesu vzdělávání:
  - vzdělání všeobecné a odborné
  - vzdělání materiální a formální
  - vzdělání ve vztahu ke stupňům školské soustavy: původní terminologie „základní – střední – vysokoškolské“ je již pedagogikou opouštěna (ale v praxi, například na trhu práce ještě používána) →
    - primární
    - sekundární nižší a vyšší
    - postsekundární
    - terciární (neakademické a akademické, s dalším členěním)
- Obsah vzdělávání
  - vymezován v návaznosti na formulované cíle vzdělávání,
  - = komplexně chápaný soubor dat, faktů a jejich souvislostí, reflektujících vědecké poznání, systém hodnot, idejí, kulturních tradic atd.,
  - historicky: obsah vzdělávání jako nástroj uchování, předání a rozvoje kulturního dědictví
  - vliv ideologie na pojetí obsahu vzdělávání
  - transformace obsahu vzdělávání do učiva – učební látky,

- strukturování učiva jako transformovaného obsahu vzdělávání s ohledem na dispozice a potřeby vzdělávaných
- v kontextu rozvoje společnosti: stálé téma k pedagogické diskusi: co z dosavadního (nejen kulturního) dědictví se má stát učební látkou?
- obsah vzdělávání jako součást pojmu kurikulum

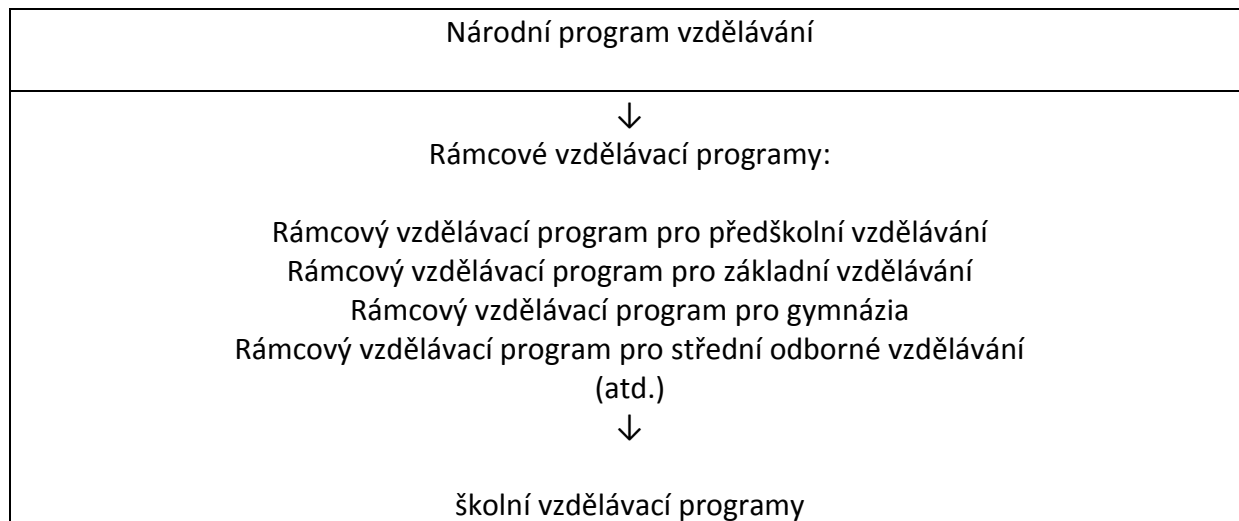
▪ Kurikulum

- pojem v českém pedagogickém prostředí před rokem 1989 nepoužívaný
- chápán jednotlivými autory ne zcela jednoznačně, například
- jako vzdělávací program, plán (školy)
- jako průběh vzdělávací dráhy jedince včetně jejího (vzdělávacího) obsahu
- jako komplex celkové zkušenosti, kterou žák/studující nabývá ve škole (ve vyučování i dalších aktivitách školy), vycházející z edukačních cílů instituce a obsahu edukace a zahrnující i adekvátní edukační prostředky

- Kurikulum deklarováno v dokumentu prezentujícím cíle a obsah vzdělávání, výstupy učení a způsoby hodnocení
- Kurikulum zamýšlené, kurikulum realizované, kurikulum dosažené

▪ Kurikulární dokumenty ČR

- soustava kurikulárních dokumentů v současnosti v České republice = ve dvou úrovních:
  - státní úroveň
  - školní úroveň

Kontrolní otázky a podněty ke studiu

- Pokuste se ve zdrojích odborných informací nalézt vysvětlení pro rozporuplný postoj některých autorů k pojmu „složky výchovy“. Co je míněno „jistou společenskohistorickou konotací“ tohoto pojmu z české pedagogické teorie a praxe druhé poloviny 20. století, jak je uvedeno v poznámce?

- *Konkretizujte obsah mravní výchovy na výchovu (nejen) dítěte v rodině.*
- *Ve vybrané pedagogické učebnici (případně výkladovém slovníku) vyhledejte, jaké další oblasti osobnostního rozvoje („složky výchovy“) jsou autorem vymezeny.*
- *Pokuste se odvodit, proč jsou v případě kurikula formulovány pojmy kurikulum zamýšlené, realizované a dosažené a jaký je mezi nimi rozdíl.*
- *Vyhledejte v elektronických zdrojích informací Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV) a seznamte se s jeho strukturou. Ve které části a v jakém rozsahu jsou v něm obsažena edukační témata blízká studijnímu oboru Sociální patologie a prevence a Sociální komunikace v neziskovém sektoru?*
- *Prostudujte vybraný další rámcový vzdělávací program podle vlastní volby a porovnejte jeho pojetí s RVP ZV. V čem jsou tyto dokumenty rozdílné s ohledem na stupeň vzdělávání, pro který jsou formulovány?*
- *Seznamte se s konkrétním školním vzdělávacím programem školy podle vlastní volby a vyhodnoťte, jak je prezentován obsah výchovy a vzdělávání v tomto dokumentu. Posuďte, do jaké míry jsou v něm obsaženy specifické prvky s ohledem na místo a region nebo edukační priority školy.*

Souhrn

Obsah výchovy je důležitým pojmem pedagogické teorie a praxe, neboť představuje konkretizaci výchovných cílů pro realizaci výchovného procesu. Pro přehlednost je teorií členěn na obsah výchovy v užším slova smyslu podle oblastí osobnostního rozvoje (někdy ještě pod názvem „složky výchovy“) a obsah vzdělávání, jakkoli v realizaci edukačního procesu nejsou tyto součásti oddělitelné. Kurikulární dokumenty jak na státní úrovni (zejména jednotlivé rámcové vzdělávací programy), tak na školní úrovni konkretizují obsah edukace v komplexním záběru, tedy s obsáhnutím všech stránek osobnostního rozvoje jedince.

Literatura

PRŮCHA, Jan (ed.). *Pedagogická encyklopedie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. 935 s. ISBN 978-80-7367-546-2

JANIŠ, Kamil., KRAUS, Blahoslav, VACEK, Pavel. *Kapitoly ze základů pedagogiky: studijní text*. 6. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012. 163 s. ISBN 978-80-7435-223-2

KOLÁŘ, Zdeněk a kol. *Výkladový slovník z pedagogiky: 583 vybraných hesel*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3710-2

ČÁBALOVÁ, Dagmar. *Pedagogika*. 1. vyd. Praha: Grada, 2011. 272 s. ISBN 978-80-247-2993-0

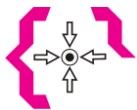
DVOŘÁKOVÁ, Markéta, KOLÁŘ, Zdeněk et al. *Základní učebnice pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada, 2015. 246 s. ISBN 978-80-247-5039-2

JŮVA, Vladimír, sen., JŮVA, Vladimír, jun. *Úvod do pedagogiky*. 3., doplněné vyd. Brno: Paido, 1997. 95 s. ISBN 80-85931-39-7

WALTEROVÁ E. *Kurikulum: Proměny a trendy v mezinárodní perspektivě*. Brno: Masarykova univerzita, 1994. 185 s. ISBN 80-210-0846-6.

5 Aktéři edukace

Cíle

Cílem této kapitoly je seznámení s pedagogickou kategorií činitelů výchovného procesu – aktérů edukace, a to vychovávaným a vychovávajícím, a jejich charakteristikou. Osvojení nových vědomostí je spojeno s aplikací na příklady z edukační praxe.

Časová náročnost

Studium kapitoly představuje 60 minut, orientace ve zdrojích odborných informací a prohloubení přehledu včetně zodpovězení kontrolních otázek dalších 60 minut.

Pojmy k osvojení

- činitel výchovného procesu
- vychovávaný
- vychovávající
- pedagogický pracovník
- typologie vychovávajícího

5.1 Vychovávaný jako činitel výchovného procesu

- Činitelé výchovného procesu = aktéři procesu edukace:
„vychovávaný“ + „vychovávající“
(*proč jsou nazváni právě takto?*)
- Vychovávaný:
  - dítě v rodině,
  - žák ve školní třídě, v zájmovém vzdělávání,
  - člen kroužku/zájmového oddílu,
  - student, účastník vzdělávání
atd.
- Postavení vychovávaného v edukačním procesu dříve:
  - vychovávaný jako (pouhý) receptivní objekt edukačního působení, příjemce informací, provádějící činnosti podle pokynů vychovávajícího
- Postavení vychovávaného v edukačním procesu nyní:
  - důraz na aktivitu vychovávaného jako skutečného aktéra edukačního procesu, prostor pro jeho rozhodování o činnostech

- nikoli jednostrannost edukačního působení (od vychovávajícího k vychovávanému), ale vzájemné působení,
  - v průběhu vývoje jedince k pozici objektu edukace přistupuje (a sílí) jeho pozice jako subjektu edukace
- Determinanty edukačního procesu vychovávaného:
    - fyzické předpoklady jedince
    - psychické předpoklady (zejména schopnosti jedince)
    - sociální situace jedince
    - (podle Vladimíra Jůvy ještě „dosavadní vzdělanostní úroveň“)
    - ↓
    - dopad na vymezení cíle, výběr obsahu a prostředků edukace
  - Etapy procesu edukace ve vztahu k vývoji jedince:
    - a) období heteronomní
    - b) období autonomní
    - c) období sociální konformity

ad a) heteronomní období:

- vychovávaný přijímá vnější podněty (normy chování) jako dané, akceptuje je,
- respektuje autoritu vychovávajícího
- = přibližně do šesti let věku

ad b) autonomní období:

- vychovávaný má již sociální zkušenost, formuluje vlastní názor,
- roste uvědomělost chování,
- podněty vychovávajícího nejsou přijímány jako samozřejmé (kritičnost vychovávaného)
- školní věk, puberta

ad c) období sociální konformity:

- relativně samostatné usměrňování jednání na základě pochopení společenského očekávání
- harmonizace potřeb společnosti s vlastními nároky

5.2 Vychovávající jako činitel výchovného procesu

- Vychovávající (*proč tento název a ne „vychovatel“?*)
  - rodič/prarodič atd. jako vychovávající
  - učitel jako realizátor institucionální edukace (školní edukace)
  - vedoucí zájmového oddílu
  - apod.
  - vychovatel v nejužším pojetí: jako profese, resp. pracovní pozice (ve školní družině, domově mládeže atd.)

▪ K pojmu “pedagogický pracovník“ jako podmnožině vychovávajícího:

- terminologie a charakteristika: v Zákonu o pedagogických pracovnících:
- Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů v platném znění, v něm § 2:

§ 2 Pedagogický pracovník

Přímou pedagogickou činnost vykonává

- a) učitel,*
- b) pedagog v zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků,*
- c) vychovatel,*
- d) speciální pedagog,*
- e) psycholog,*
- f) pedagog volného času,*
- g) asistent pedagoga,*
- h) trenér,*
- i) metodik prevence v pedagogicko-psychologické poradně,*
- j) vedoucí pedagogický pracovník.*

▪ Typologie vychovávajícího:

- a) autoritativní typ
- b) liberální typ
- c) demokratický typ

ad a) autoritativní typ:

- výrazná až dominantní role vychovávajícího,
- hojné používání příkazů,
- malý až mizivý prostor pro potřeby a zájmy vychovávaného,
- potlačování iniciativy vychovávaného
- extrémně autoritativní typ = autokratický

ad b) liberální typ:

- slabé nebo žádné řízení procesu edukace vychovávajícím,
- bez výrazných požadavků na vychovávaného,
- role vychovávajícího v pozadí

ad c) demokratický typ:

- přiměřené řízení edukačního procesu vychovávajícím,
- současně s potřebnou podporou vychovávaného,
- dostatečné respektování potřeb vychovávaného,
- podpora aktivity a iniciativy vychovávaných,
- rozvoj samostatnosti a zároveň odpovědnosti vychovávaných

Dodatek: tatáž terminologie je užívána i pro tzv. styly výchovy: autoritativní, liberální a demokratický styl výchovy

Poznámka

Výše uvedená typologie vychovávajícího je nejčastěji používána, mj. i proto, že je možno ji vztáhnout k jakémukoli případu vychovávajícího jako aktéra edukačního procesu, tedy například i rodiče. Silněji vztaženy k učitelské (případně vychovatelské) profesi jsou další uváděné typologie: logotrop + paidotrop; reproduktivní typ + produktivní typ aj.

- Požadavky na učitele/vychovatele:
  - kompetence: odborné, organizační, komunikativní atd.
  - osobnostní předpoklady:
    - hodnotová orientace,
    - kreativita,
    - empatie,
    - sebereflexe

Poznámka

Tyto požadavky jsou sice formulovány se zaměřením na vychovávajícího působícího v pedagogické profesi (učitelské, případně vychovatelské). V jistém rozsahu mohou platit i pro jiné případy vychovávajících, „pedagogické neprofesionály“.

Kontrolní otázky a podněty ke studiu

- Pokuste se konkretizovat, jak jednotlivé determinanty edukační ho procesu vychovávaného ovlivňují edukační proces (jeho cíl, obsah i výchovné prostředky).
- Vyberte (ze své životní zkušenosti nebo z četby krásné literatury, případně z filmového díla) jednu konkrétní výchovnou situaci v rodině a popište jak (by) reagoval rodič s charakteristikou autoritativního, liberálního a demokratického typu vychovávajícího.
- Vyhodnoťte, v jakém rozsahu mohou být výše uvedené požadavky na vychovávajícího v pedagogické profesi (zejména na učitele) vztaženy i k jinému vychovávajícímu jako činiteli výchovy, konkrétně k rodiči.

Souhrn

Činitelé výchovného procesu jsou dalšími klíčovými pedagogickými kategoriemi. Jako tito aktéři procesu edukace jsou označováni vychovávaný a vychovávající, přičemž obecnost

těchto pojmenování nejméně reflektuje, že aktéry výchovného procesu nejsou jen učitel a žák, vychovatel a chovanec apod., ale širší škála aktérů, zejména s ohledem na výchovu dítěte v rodině. Charakteristika rolí obou aktérů je v současnosti jiná než dříve, což je zvláště zřejmé na pozici vychovávaného. S ním souvisejí rovněž významné determinanty edukačního procesu. Druhý aktér, vychovávající, významně ovlivňuje průběh výchovného procesu a jeho výsledky, proto jsou rozpracovávány jak typologie vychovávajících, tak požadavky na jeho kompetence a osobnostní předpoklady.

Literatura

PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 7., aktualizované a rozšířené vyd. Praha: Portál, 2013. 400 s. ISBN 978-80-262-0403-9

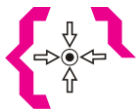
PRŮCHA, Jan (ed.). *Pedagogická encyklopedie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. 935 s. ISBN 978-80-7367-546-2

JANIŠ, Kamil., KRAUS, Blahoslav, VACEK, Pavel. *Kapitoly ze základů pedagogiky: studijní text*. 6. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012. 163 s. ISBN 978-80-7435-223-2

JŮVA, Vladimír, sen., JŮVA, Vladimír, jun. *Úvod do pedagogiky*. 3. doplněné vyd. Brno: Paido, 1997. 95 s. ISBN 80-85931-39-7

KOLÁŘ, Zdeněk a kol. *Výkladový slovník z pedagogiky: 583 vybraných hesel*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3710-2

6 Prostředky výchovy

Cíle

Cílem kapitoly je porozumění roli prostředků výchovy ve výchovném procesu, seznámení s repertoárem prostředků materiálních i nemateriálních a rozvíjení dovednosti hodnotit adekvátnost výběru prostředků výchovy v příkladech konkrétních výchovných situací.

Časová náročnost

Osvojení pojmů a faktů uvedených v této kapitole vyžaduje 60 minut; prohlubující studium tématu pak dalších 60 minut.

Pojmy k osvojení

- prostředky výchovy
- materiální prostředky výchovy
- formy výchovy

6.1 Přístupy k chápání prostředků výchovy a k vymezení pojmu

Různost přístupů k pojmu prostředky výchovy (též prostředky edukace):

- a) extrémně široké pojetí (ustupující)
- b) široké pojetí
- c) užší pojetí

ad a) extrémně široké pojetí: zahrnuje

- činnosti
- instituce
- činitelé
- postupy edukace

ad b) široké pojetí (například podle VI. Jůvy)

- vyučování
- pedagogizované prostředí
- sdělovací prostředky
- práce, hra, umění, sport ...

ad c) úzké pojetí: prostředky výchovy jako nástroje výchovy

- prostředky materiální
- prostředky nemateriální: zejména

- metody výchovy
- formy výchovy

Shrnutí – vymezení pojmu:

Prostředky výchovy = všechny předměty, vlastnosti, jevy a vztahy, kterých subjekt výchovy využívá, aby dosáhl cíle výchovy.

Volba adekvátních prostředků edukace (tzn. výběr, rozhodnutí, ve které chvíli a jak použít) = vrcholná dovednost vychovávajícího

Shrnutí – členění prostředků výchovy:

- činnosti: hra, práce, umění
- masová média
- formy výchovy (organizační formy výchovy)
- metody výchovy
- instituce
- prostředí: pojetí a význam prostředí ve výchově = klíčové téma sociální pedagogiky

+ jako specifická podmnožina = materiální (hmotné) prostředky výchovy:

- hračky, učební pomůcky atd.
- objekty, jejich vnitřní zařízení (učebny, herny atd.)

6.2 Formy výchovy

Formy výchovy (nazývány i organizační formy výchovy)

- a) formy edukace ve škole:
  - vyučování
  - aktivity mimo vyučování
- b) formy edukace v rodině:
  - hodnotová orientace rodiny,
  - rodinné zájmové (sportovní, kulturní) aktivity
- c) formy mimoškolní edukace

K vyučování jako jedné z forem (školní) edukace:

- hromadné (frontální)
- skupinové
- párové
- individuální
- individualizované

Základní organizační jednotka ve školní edukaci: vyučovací hodina (nebo také ne?)

Kontrolní otázky a podněty ke studiu

- Vyhledejte ve výkladových pedagogických slovnících vymezení prostředků výchovy a porovnejte je.
- Uveďte příklady dokládající potenciální a skutečně užívané formy výchovy dítěte v rodině, a to ve dvou různých obdobích ontogeneze dítěte (například dítěte předškolního věku a dítěte středního školního věku).

Souhrn

Pro realizaci edukačního procesu jsou nezbytné výchovné prostředky chápány jako souhrn všech předmětů, vlastností, jevů a vztahů, kterých subjekt výchovy využívá, aby dosáhl cíle výchovy. Pedagogická teorie je sice členěna různě široce, v každém členění však patří k nejvýznamnějším formám výchovy a zejména výchovné metody. Volba adekvátních výchovných metod a dalších prostředků edukace, tedy jejich výběr a rozhodnutí, ve které chvíli a jak je použít) je vrcholnou dovedností každého vychovávajícího.

Literatura

PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 7., aktualizované a rozšířené vyd. Praha: Portál, 2013. 400 s. ISBN 978-80-262-0403-9

PRŮCHA, Jan (ed.). *Pedagogická encyklopedie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. 935 s. ISBN 978-80-7367-546-2

JANIŠ, Kamil., KRAUS, Blahoslav, VACEK, Pavel. *Kapitoly ze základů pedagogiky: studijní text*. 6. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012. 163 s. ISBN 978-80-7435-223-2

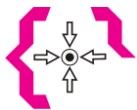
ČÁBALOVÁ, Dagmar. *Pedagogika*. 1. vyd. Praha: Grada, 2011. 272 s. ISBN 978-80-247-2993-0

DVOŘÁKOVÁ, Markéta, KOLÁŘ, Zdeněk et al. *Základní učebnice pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada, 2015. 246 s. ISBN 978-80-247-5039-2

JŮVA, Vladimír, sen., JŮVA, Vladimír, jun. *Úvod do pedagogiky*. 3., doplněné vyd. Brno: Paido, 1997. 95 s. ISBN 80-85931-39-7

7 Metody výchovy

Cíle

Cílem kapitoly je osvojení pojmu metody výchovy jako jednoho z nejdůležitějších prostředků výchovy, seznámení s podstatou a členěním metod výchovy a rozvíjení dovednosti adekvátně volit metodu výchovy v příkladech konkrétních výchovných situací.

Časová náročnost

Osvojení pojmů a faktů uvedených v této kapitole vyžaduje 60 minut; prohlubující studium tématu pak dalších 60 minut.

Pojmy k osvojení

- metoda výchovy
- metody přesvědčování
- metody pozitivního hodnocení
- metody negativního hodnocení

7.1 Metody výchovy – podstata

[▪ Metody výchovy jako podmnožina prostředků výchovy, blíže v předcházející kapitole 6]

▪ Metoda obecně (z řec. *methodos*) = cesta, způsob směřování k cíli

→ metody výchovy jako způsoby edukačního působení k dosažení cíle výchovy

- Působení na rozum, city i vůli vychovávaného, aby
  - věděl, jak jednat,
  - byl přesvědčen, že se tak má jednat,
  - skutečně tak jednal.

7.2 Metody výchovy – členění

- Početnost a mnohotvárnost metod výchovy → různá členění, v základním členění:
  - metody výchovného působení,
  - vyučovací metody

▪ Pro edukační proces ve všeobecně aplikovatelném pojetí (ve výchově v rodině, ve všech výchovných situacích mimo školu i ve škole):

▪ Shrnující přehled metod výchovy (bez vyučovacích metod, zdůvodnění v poznámce):

a) metody přesvědčování

b) metody organizace činností

c) metody podněcování a potlačování

↓

Konkretizace uvedeného členění:

ad a) Metody přesvědčování zahrnují zejména

- metodu příkladu
- metodu vysvětlování, výkladu
- metodu rozhovoru

ad b) Metody organizace činností – metody cvičení

ad c) Metody podněcování a potlačování, též nazývány metody hodnocení, zahrnují

- metody pozitivního hodnocení: povzbuzení, uznání, pochvaly
- metody negativního hodnocení: tresty (?)
= silné téma pedagogické teorie a praxe dříve i dnes

Poznámka

K hojně frekventovaným tématům pedagogické teorie i praxe patří mj. téma vyučovacích metod; jakkoli je to silné téma i ve výkladových pedagogických slovnících a většinou titulů prohlubující pedagogické četby (zpracované rovněž i v samostatných monografiích), v rámci předmětu Základy pedagogiky v neučitelském studiu není nastoleno jako součást obsahu předmětu.

Kontrolní otázky a podněty ke studiu

- Na základě životní zkušenosti nebo na příkladech z krásné literatury vyhodnoťte efektivitu jednotlivých výchovných metod přesvědčování.
- Která výchovná metoda je zobrazena v básni Jana Nerudy Dědova mísa (z básnické sbírky *Knihy veršů*)?
- V jakém kontextu, rozsahu a v jakých podobách je legitimní diskuse o trestu jako výchovné metodě v 21. století? Čím jsou dány rozdíly ve vnímání oprávněnosti trestu ve výchově v různých zemích?

Souhrn

Pro realizaci edukačního procesu jsou nezbytné výchovné prostředky chápané jako souhrn všech předmětů, vlastností, jevů a vztahů, kterých subjekt výchovy využívá, aby dosáhl cíle výchovy. Pedagogická teorie je sice člení různě široce, v každém členění však patří k nejvýznamnějším formy výchovy a zejména výchovné metody. Volba adekvátních výchovných metod a dalších prostředků edukace, tedy jejich výběr a rozhodnutí, ve které chvíli a jak je použít) je vrcholnou dovedností každého vychovávajícího.

Literatura

PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 7., aktualizované a rozšířené vyd. Praha: Portál, 2013. 400 s. ISBN 978-80-262-0403-9

PRŮCHA, Jan (ed.). *Pedagogická encyklopedie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. 935 s. ISBN 978-80-7367-546-2

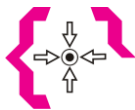
JANIŠ, Kamil., KRAUS, Blahoslav, VACEK, Pavel. *Kapitoly ze základů pedagogiky: studijní text*. 6. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012. 163 s. ISBN 978-80-7435-223-2

ČÁBALOVÁ, Dagmar. *Pedagogika*. 1. vyd. Praha: Grada, 2011. 272 s. ISBN 978-80-247-2993-0

DVOŘÁKOVÁ, Markéta, KOLÁŘ, Zdeněk et al. *Základní učebnice pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada, 2015. 246 s. ISBN 978-80-247-5039-2

JŮVA, Vladimír, sen., JŮVA, Vladimír, jun. *Úvod do pedagogiky*. 3., doplněné vyd. Brno: Paido, 1997. 95 s. ISBN 80-85931-39-7

8 Školská soustava

Cíle

Cílem kapitoly je porozumění pojmu školská soustava, důvodům vzniku školských soustav a vlivům na jejich podobu, typologii školských soustav a dále rovněž osvojení nástroje pro komparaci školských soustav a vytvoření dovednosti jej aplikovat na charakteristiku konkrétní školské soustavy.

Časová náročnost

Studium kapitoly představuje 120 minut, systematizace poznatků a zodpovězení kontrolních otázek 60 minut.

Pojmy k osvojení

- školská soustava
- institucionalizace edukace
- vzdělávací politika
- typ školské soustavy
- Mezinárodní standardní klasifikace vzdělání ISCED

8.1 Vymezení pojmu školská soustava

- Školská soustava jako výsledek institucionalizace edukace:
  - příčiny a projevy procesu institucionalizace výchovy a vzdělávání: → vznik školy jako specifické společenské instituce → škola jako garant systematické edukace
  - konstituování školských soustav

▪ Školská soustava

= uspořádaný soubor všech stupňů, druhů a typů školských institucí, které fungují v dané době na daném správním území (školská soustava státu, země, spolkové země, kantonu).

Tyto instituce realizují stanovené edukační cíle, plní příslušné funkce, a jsou proto určitým způsobem propojeny, organizovány a řízeny podle jistých zásad;

- Tyto zásady jsou zpravidla stanoveny státem (jsou projevem vzdělávací politiky) a řeší například:
  - vymezení edukačních cílů soustavy i jejích stupňů,
  - organizační strukturu školské soustavy,

- způsob zřizování, resp. rušení škol,
  - délku a náležitosti plnění povinné školní docházky jako základního vzdělanostního standardu státu,
  - vztah státu ke školám zřizovaným jinými subjekty
  - způsob pedagogického a administrativního řízení školství atd.
- Vlivy na konkrétní podobu školské soustavy správního území:
    - tradice,
    - politická situace,
    - ekonomická a kulturní úroveň společnosti

Ukotvení zásadních charakteristik konkrétní školské soustavy: ve školské legislativě

8.2 Struktura školské soustavy

Struktura školské soustavy jako její nejnápadnější rys:

- nejen názvy stupňů a typů škol, ale členění soustavy a její prostupnost
- východisko pro komparaci školských soustav: obecná pojmenování stupňů školských soustav

Přístupy ke strukturování školské soustavy:

- nejprve: předškolní (preprimární) + primární + sekundární + terciární stupeň
- → Mezinárodní standardní klasifikace vzdělání (ISCED: International Standard Classification of Education)

ISCED

- vývoj této klasifikace: několik verzí s postupným rozpracováváním
- aktuálně česká verze platná od 01 01 2016, viz Český statistický úřad: Zařazení českých vzdělávacích programů do Klasifikace vzdělání (CZ-ISCED 2011). Dostupné na: www.czso.cz/csu/czso/klasifikace_vzdelani_cz_isced_2011

0	vzdělávání v raném dětství
1	primární vzdělávání
2	nižší sekundární vzdělávání
3	vyšší sekundární vzdělávání
4	postsekundární neterciární vzdělávání
5	krátký cyklus terciárního vzdělávání
6	bakalářská nebo jí odpovídající úroveň
7	magisterská nebo jí odpovídající úroveň
8	doktorská nebo jí odpovídající úroveň

8.3 Typologie školských soustav

Typologie jako metoda členící a seskupující jevy podle podobných znaků

A) Školská soustava

- vertikální
- horizontální

B) Školská soustava

- centralizovaná
- decentralizovaná

(atd.)

8.4 Školská soustava České republiky v současnosti

- Schéma školské soustavy: významná výpovědní hodnota
  - o typu školské soustavy,
  - o prioritách vzdělávací politiky,
  - o míře demokratičnosti vzdělávací dráhy každého občana,
  - o tradicích školství na daném území atd.
- Různé varianty zobrazení schématu:
  - Aktuální (= platná od 01. 09. 2018) verze schématu školské soustavy České republiky dostupná například na stránkách programu Eurydice: http://www.naerasmusplus.cz/file/3955/cz_schema_2017_18_terminologie-schvalena-pracovni-skupinou_prosinec-2017-pdf/
  - Příklad zjednodušeného zobrazení školské soustavy České republiky (ISCED 0 až 3):

ISCED	0			1					2				3			
škola	mateřská škola			základní škola 1. stupeň					gymnázium (osmileté)							
									ZŠ 2. st.	gymnázium (šestileté)						
									základní škola 2. stupeň				gymnázium střední škola**			
školní docházka			*	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
věk	5			6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18

* = povinný rok předškolního vzdělávání

1-9 = povinná školní docházka

střední škola** bohatě členěné střední odborné školství (součást vyšší sekundárního stupně vzdělávání, ISCED 3) zde zobrazeno souhrnně (a zjednodušeně)

Poznámka

Výše uvedené zjednodušené schéma není jediným možným zobrazením struktury školské soustavy, jak dokládá i detailní oficiální publikované schéma školské soustavy České republiky. Ať už je použita jakákoli varianta prezentace, vždy je v ní zobrazena délka povinné školní

docházky a posloupnost jednotlivých stupňů vzdělávání s názvy institucí, přiřazení k mezinárodní terminologii stupňů vzdělávání (v současnosti stupně ISCED), případně i připojený dosažený věk dítěte, neboť to vše je potřebným východiskem pro charakteristiku školské soustavy a možnost její komparace.

Kontrolní otázky a podněty ke studiu

- Formulujte důvody (a příklady situací), proč je důležité mít nástroj k tomu, aby bylo možno porovnávat stupně vzdělání a související typy škol v jednotlivých zemích (tedy například ISCED).
- Popište svoji dosavadní vzdělávací dráhu s využitím terminologie komparativní pedagogiky (zejména ISCED), aby byl tento popis srozumitelný i pro cizince.
- Ve zdrojích odborných informací (v tomto případě raději elektronicky dostupných, neboť ty dávají větší naději na aktuálnost údajů, než je v tištěných zdrojích) vyhledejte schéma libovolné zahraniční školské soustavy a srovnajte vzdělávací dráhy tamních dětí s českými.
- Přiřadte současnou školskou soustavu České republiky k typu vertikálnímu/horizontálnímu, centralizovanému/decentralizovanému. Znáte nějakou zahraniční školskou soustavu patřící k opačným typům, než je školská soustava ČR?

Souhrn

Školská soustava je výsledkem procesu institucionalizace výchovy a vzdělávání. Jako uspořádaný soubor všech stupňů, druhů a typů školských institucí, které fungují v dané době na daném správním území, je výrazem vzdělávací politiky státu, neboť tyto školské instituce realizují stanovené edukační cíle, plní příslušné funkce a způsob jejich propojení, organizace a řízení je deklarován právě zásadami vzdělávací politiky. Školské soustavy jsou mimo jiné také odrazem historických a kulturních tradic na konkrétním území; proto s ohledem na potřebu porozumět školským soustavám v jiných zemích a moci je srovnávat byla vytvořena Mezinárodní standardní klasifikace vzdělání (ISCED).

Literatura

PRŮCHA, Jan (ed.). *Pedagogická encyklopedie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. 935 s. ISBN 978-80-7367-546-2

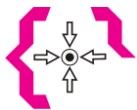
JANIŠ, Kamil., KRAUS, Blahoslav, VACEK, Pavel. *Kapitoly ze základů pedagogiky: studijní text*. 6. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012. 163 s. ISBN 978-80-7435-223-2

PRŮCHA, Jan. *Srovnávací pedagogika: mezinárodní komparace vzdělávacích systémů*. 3., aktualizované vyd. Praha: Portál, 2015. 333 s. ISBN 978-80-262-0870-9

PRŮCHA, Jan. *Vzdělávání a školství ve světě. Základy mezinárodní komparace vzdělávacích systémů*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. 320 s. ISBN 80-7178-290-4

9 Úvod do vývoje pedagogického myšlení a výchovné praxe

Cíle

Cílem kapitoly je uvedení do vývoje pedagogického myšlení: seznámení s nejvýznamnějšími osobnostmi světového a českého pedagogického myšlení a s jejich názorem na výchovu a vzdělávání.

Časová náročnost

Studium kapitoly a osvojení učební látky vyžaduje 120 minut; případné prohlubující studium z dalších zdrojů informací dalších 120 minut.

Pojmy k osvojení

- vývoj pedagogického myšlení
- představitelé světového pedagogického myšlení
- představitelé českého pedagogického myšlení

Poznámka

Tato poznámka je metodickým pokynem pro osvojení následujících součástí tohoto tematického okruhu. V rámci tzv. základní (tj. povinné) studijní literatury k předmětu Základy pedagogiky je zařazen mj. učební text autorů Vladimíra Jůvy sen. a Vladimíra Jůvy jun. Stručné dějiny pedagogiky. Proto je na tomto místě podán soupis těch osobností vývoje světového (v části 9.1) a posléze i českého (v části 9.2) pedagogického myšlení, s jejichž pedagogickým přínosem je zapotřebí se v uvedeném učebním textu (případně rozsáhlejší historicko-pedagogické publikaci) seznámit.

9.1 Představitelé světového pedagogického myšlení

▪ Představitelé vývoje pedagogického myšlení ve světě od antiky do 20. století

- Sokrates, Platón, Aristoteles; Quintilianus
- Fr. Rabelais; Th. More; Erasmus Rotterdamský
- J. Locke; J. J. Rousseau; J. H. Pestalozzi; C. A. Helvétius
- F. Fröbel, A. Diesterweg, J. F. Herbart
- L. N. Tolstoj

- H. Spencer; J. Dewey
- E. Key(ová); M. Montessori(ová)

9.2 Významné osobnosti českého pedagogického myšlení

▪ Představitelé vývoje pedagogického myšlení

- před J. A. Komenským: J. Hus, J. Blahoslav
- po J. A. Komenském: J. V. Svoboda, K. S. Amerling
- Gustav Adolf Lindner 1828-1887
  - největší osobnost české pedagogiky po Komenském
  - učitel i teoretik: pedagog, psycholog
  - „Obecné vychovatelství“, „Všeobecné vyučování“
  - „Paedagogika na základě nauky o vývoji přirozeném, kulturním a mravním“
  - úsilí o vědecké základy pedagogiky, počátky české sociální pedagogiky (společenský rozměr výchovy); vyšší vzdělávání učitelů
- František Drtina, František Krejčí, Otakar Kádner
- Josef Hendrich, Jan Uher, Otokar Chlup
- Jarmila Skalková, Vladimír Jůva
- současní představitelé české pedagogické vědy = které profesory pedagogiky bychom měli znát?
  - Blahoslava Krause,
  - Jana Průchu,
  - Karla Rýdla,
 a několik dalších (mnoho jich opravdu není).

Kontrolní otázky a podněty ke studiu

- *Vyberte si jednoho z představitelů světového pedagogického myšlení a seznamte se podrobněji s jeho pedagogickým odkazem. Co z tohoto odkazu může být inspirativní i pro soudobou pedagogickou vědu a edukační praxi?*
- *Vyhledejte ve zdrojích informací další významné představitele a představitelky současné české pedagogické vědy, tj. profesory/profesorky pedagogiky a seznamte se s jejich odborným zaměřením.*

Souhrn

Východiskem pro porozumění současné pedagogické teorii a edukační praxi je mimo jiné bližší seznámení s vývojem pedagogického myšlení, tedy s postupným konstituováním názorů na výchovu a vzdělávání, a to nejen ve vlastním národním prostředí, ale ve světovém měřítku.

Literatura

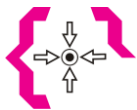
JŮVA, Vladimír, sen. JŮVA, Vladimír, jun. *Stručné dějiny pedagogiky*. 5., rozšířené vyd. Brno, Paido, 2003. 91 s. ISBN 80-7315-062-X

KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. 224 s. ISBN 978-80-247-2429-4

KÁDNER, Otakar. *Stručné dějiny pedagogiky*. 3. vyd. Praha: Unie, 1922. 104 s. ISBN neuv.

ŠTVERÁK, Vladimír, ČADSKÁ, Milada. *Stručný průvodce dějinami pedagogiky*. 2., doplněné vyd. Praha: Karolinum, 2007. 100 s. ISBN 978-80-7184-797-7

10 Jan Amos Komenský a jeho přínos pedagogické teorii a praxi

Cíle

Cílem kapitoly je prohloubení vědomostí o J. A. Komenském nad rámec vědomostí osvojených o této osobnosti v rámci středoškolského studia a všeobecného kulturního rozhledu, a to se zaměřením na jeho význam pro pedagogickou teorii a praxi.

Časová náročnost

Studium kapitoly a osvojení učební látky vyžaduje 60 minut; případné prohlubující studium z dalších zdrojů informací dalších 60 minut.

Pojmy k osvojení

- život a díla Komenského
- pedagogické spisy Komenského
- pedagogická koncepce Komenského
- komeniologie

▪ Úvodem: Jaké jsou naše vědomosti o Komenském?

- životní osudy: (*proč jsou vždy připomínány?*)
- díla: (*kteřá známe ze střední školy?*)
- Jak je osobnost J. A. Komenského zpravidla prezentována?
- Komenský – teolog,
- Komenský – pedagog,
- Komenský – filozof,
- Komenský – literát, jazykovědec aj.

Poznámka

Předpokládejme, že do našeho všeobecného kulturního rozhledu vskutku patří přiměřená orientace v národních dějinách i vědomosti o jejich důležitých osobnostech. Jan Amos Komenský je autorem i jiných než pedagogických děl, neboť jeho odborný zájem byl významně širší. V rámci této kapitoly bude ovšem věnována pozornost Komenskému-pedagogovi.

Pro porozumění vývoje pedagogických názorů Komenského i jeho ohlasu ve světě bude připomenut jeho životopis.

▪ Život J. A. Komenského

(jako odraz událostí 17. století a osudu výjimečné osobnosti v nich)

- nar. 1592, bratrská rodina, po bratrských školách studium na univerzitách v Herbornu a Heidelbergu
- 1614 učitel bratrské školy (Přerov), 1616 kazatel Jednoty bratrské a učitel bratrské školy,
- doba pobělohorská: od 1621 skrývání (1624 Brandýs nad Orlicí, Horní Branná aj.),
- 1628 odchod do Lešna (Polsko): biskup Jednoty bratrské, zástupce rektora gymnázia,
- zahraniční pozvánky: Anglie (1641), Švédsko (od 1642)
- druhý lešenský pobyt
- od 1651 Uhry (Šarišský Potok), pozvání k reorganizaci školství,
- třetí lešenský pobyt, ztráta majetku a rukopisů za polsko-švédské války
- 1656 pozván do Nizozemí (Amsterdam)
- 1670 úmrtí.

▪ Geneze vstupu J. A. Komenského do pedagogické praxe a teorie:

Komenský – učitel na bratrských školách: poznání školské praxe, proto úsilí o změnu, o zlepšení:

- výuky latiny,
- výuky cizích jazyků,
- vyučování vůbec,
- organizace škol,
- soudobého světa.

Zahraněční uznání – četná pozvání k reformě škol a školství včetně tvorby učebnic

▪ **Pedagogická díla J. A. Komenského:**

- učebnice latiny, cizích jazyků atd.: Janua linguarum reserata + Vestibulum + Atrium + Orbis sensualium pictus + Schola ludus
  - didaktika cizojazyčné výuky: Methodus linguarum novissima
  - obecná didaktika: Didaktika česká + Didactica magna
  - o škole: Zákony školy dobře spořádané
  - o soustavě škol: Navržení krátké o obnově škol v Království českém
  - Informatorium školy mateřské
- atd.

▪ Komenského „Konzultace“:

= De rerum humanarum emendatione consultatio catholica

(Obecná porada o nápravě věcí lidských)

= završující dílo shrnující (nejen) pedagogický odkaz, nýbrž projekt komplexní nápravy světa:

1. Panergesia – Všeobecné probuzení
2. Panaugia – Všeobecné osvětlení
3. Pansofia – Vševěda
4. Pampaedia – Vševýchova
5. Panglottia – Všeobecné porozumění
6. Panorthosia – Všeobecné napravení
7. Pannuthesia – Všeobecné povzbuzení

- Opera didactica omnia – souhrnné vydání pedagogických děl (43 svazků, vydáno za pobytu v Amsterdamu)

▪ Pedagogická koncepce J. A. Komenského

- Výchova se má dostat každému (bez rozdílu původu, majetku atd.).
- Výchova má pro rozvoj osobnosti každého jedince zásadní význam (= představitel pedagogického optimismu).
- Cíle výchovy: poznat sebe a svět + ovládnout sebe + povznést se k Bohu
- Vyučovací zásady: zásada názornosti, soustavnosti, aktivity, trvalosti, přiměřenosti
- Pro uskutečnění ideje výchovy a vzdělávání každého je zapotřebí změnit organizaci vyučování i organizaci škol.
- Návrh organizace vyučování: školní třída s žáky stejného věku, hromadné (frontální) vyučování, vybavené učebny, učebnice pro žáky, uspořádání školního roku.
- Návrh organizace škol: čtyři stupně po šesti letech:
  - škola mateřská (= v každé rodině, nikoli jako instituce, ale jako výchova dítěte v rodině se zásadní významností),
  - škola obecná (= v každé obci): čtení, psaní, počty, náboženství, učení o přírodě a světě, zpěv, ruční práce,
  - škola latinská (= v každém městě): sedmero svobodných učení, dějepis, zeměpis, matematika a přírodní vědy, latina.
  - akademie (= v sídelním městě země) jako vysoké školy – studia teologie, medicíny, práva, filozofie.

▪ Komeniologie

= vědní disciplína zabývající se dílem a myšlenkovým odkazem Jana Amose Komenského; v současnosti chápána v širokém rozsahu nejen jako obor historickopedagogický, komeniologickému bádání se věnují také filozofové, teologové, literární vědci, jazykovědci a další.

Kontrolní otázky a podněty ke studiu

- *Vyhledejte v tištěných nebo elektronických zdrojích informací dílo J. A. Komenského Orbis sensualium pictus a prohlédněte si libovolnou stránku publikace s pojmem. V čem bylo toto dílo Komenského (nejen) v době vzniku tak výjimečné?*
- *Na organizační formu tzv. hromadného (frontálního) vyučování bylo a je ve vývoji pedagogické teorie a praxe nahlíženo rozdílně. Jaká pozitiva je třeba vyzdvihnout pro období, kdy bylo hromadné vyučování Janem Amosem Komenským navrhováno? A které jsou stinné stránky této formy vyučování z dnešního pohledu?*
- *Co je podle vašeho názoru z pedagogických názorů Jana Amose Komenského nejvíce inspirativní pro edukační praxi 21. století?*

Souhrn

Jan Amos Komenský zůstává i z pohledu 21. století nejvýznamnější osobností pedagogické teorie a praxe, a to rozhodně nejen české či střeoevropské. Jeho výjimečnost spočívá zejména v novém pohledu na významnost výchovy pro rozvoj osobnosti každého dítěte, v koncipování edukačního procesu tak, aby byl přirozený a účinný, i v návrhu organizace institucionální edukace, aby mohla být uskutečněna idea její dostupnosti pro všechny. Proto je význam Komenského pro utváření pedagogické vědy i rozvoj edukační praxe oceňován ve světě i v současnosti.

Literatura

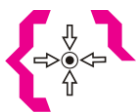
JŮVA, Vladimír, sen. JŮVA, Vladimír, jun. *Stručné dějiny pedagogiky*. 5., rozšířené vyd. Brno, Paido, 2003. 91 s. ISBN 80-7315-062-X

KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. 224 s. ISBN 978-80-247-2429-4

KÁDNER, Otakar. *Stručné dějiny pedagogiky*. 3. vyd. Praha: Unie, 1922. 104 s. ISBN neuv.

ŠTVERÁK, Vladimír, ČADSKÁ, Milada. *Stručný průvodce dějinami pedagogiky*. 2., doplněné vyd. Praha: Karolinum, 2007. 100 s. ISBN 978-80-7184-797-7

11 Vývoj školské soustavy na našem území; vývoj dalších edukačních institucí

Cíle

Cílem kapitoly je zmapování vývoje soustavy škol na našem území: seznámení s nejdůležitějšími mezníky v utváření školské soustavy i s okolnostmi, které toto utváření determinovaly.

Časová náročnost

Studium kapitoly a osvojení učební látky vyžaduje 120 minut; případné prohlubující studium z dalších zdrojů informací dalších 60 minut.

Pojmy k osvojení

- počátky institucionalizace výchovy a vzdělávání
- mezníky vývoje školství
- tereziánská školská reforma
- vývoj soustavy škol
- školské zákony

11.1 Školy na našem území před vznikem školské soustavy

- počátky „škol“ na našem území: v době Velkomoravské říše a počátků českého státu
- období středověku: církve jako zřizovatel škol:
  - školy klášterní
  - školy katedrální
  - školy farní
- školy městské
- iniciativy církevních řádů v zakládání a provozování škol: jezuité, piaristé a řada dalších řádů

Poznámka

Tato poznámka je metodickým pokynem pro osvojení následujících součástí tohoto tematického okruhu. V rámci tzv. základní (tj. povinné) studijní literatury k předmětu Základy

11.2 Vývojové mezníky školské soustavy na našem území

- **1774** Všeobecný školní řád (Allgemeine Schulordnung)
- **1869** Říšský zákon o obecných školách (Reichsvolksschulgesetz)
- 1922 malý školský zákon
- **1948** zákon o jednotné škole
- **1953** zákon o školské soustavě a vzdělání učitelů
- **1960** zákon o soustavě výchovy a vzdělávání v ČSSR
- 1976 (**1984**) z. o soustavě základních a středních ...
- 1990, 1995, **2004** z. o předškolním, základním, ...

Poznámka

Rozdílnost v tisku jednotlivých mezníků ve výše uvedeném přehledu není nahodilá, nýbrž má své opodstatnění: dává najevo, že tyto mezníky zasáhly do podoby školské soustavy rozdílně, přičemž se touto rozdílností míní dopad na strukturu školské soustavy.

11.3 Vývoj soustavy škol do vzniku Československé republiky

▪ **1774: Všeobecný školní řád**

- Jan Ignác Felbiger jako autor
- „tereziánská školská reforma“ (proč?)
- základ školské soustavy ve střední Evropě
  - školy triviální
  - školy hlavní
  - školy normální
  - preparandy: první profesní příprava učitelů
- povinná školní docházka: šest let

▪ **1869 Říšský zákon o obecných školách**

- soustava lidového/obecného školství:
  - školy obecné
  - školy vyšší obecné – měšťanské
- povinná školní docházka: osm let
- učitelské ústavy jako instituce učitelského vzdělávání
- role státu ve vzdělávání, laicizace školy, ...

▪ **Rozvoj středního školství ve druhé polovině 19. stol.:**

- po 1849: gymnázium + reálka
- další diverzifikace:
  - gymnázium klasické
  - gymnázium reálné
  - gymnázium reformní reálné
  - reálka

- lyceum (zejm. dívčí)

11.4 Školství v Československu v letech 1918-1948

▪ **1922 (tzv.) malý školský zákon:**

- struktura školské soustavy ponechána
  - obecná škola osmiletá (5+3)
  - měšťanská (národní) škola tříletá (po 5. třídě obecné školy)
- povinná školní docházka osmiletá
- změny: sjednocení pro celou republiku, zrušení úlev v docházce, koedukace, rovnost učitelů a učitelek atd.
- nespokojenost, reformní úsilí

Školství za druhé světové války

- změny směřující ke sjednocení se školstvím v říši
(nejen v obsahu edukace; měšťanská škola – Hauptschule, atd.)

Období 1945-1948

= návrat k prvorepublikovému stavu školství

- demokratizace, denacifikace

11.5 Školství v Československu v letech 1948-1989

▪ **1948: tzv. zákon o jednotné škole (o základní úpravě jednotného školství);**

Zdeněk Nejedlý

- nové společenskopolitické poměry – výchova nového člověka
- sepětí s ideologií + monopol státu na vzdělávání
- nová struktura školské soustavy:
  - národní škola = 1. až 5. postupný ročník
  - střední škola = 6. až 9. postupný ročník (!)
- devítiletá povinná školní docházka

▪ **1953: zákon o školské soustavě a vzdělání učitelů**

- „sovětizace“ školské soustavy
- sepětí s ideologií + monopol státu na vzdělávání
- nová struktura školské soustavy:
  - OSŠ = osmiletá střední škola
  - JSŠ = jedenáctiletá střední škola
- zkrácení povinné školní docházky na osm let

▪ **1960 (1961): zákon o soustavě výchovy a vzdělávání v ČSSR**

- reakce na nedostatky předchozí reformy
- prodloužení povinné školní docházky na devět let
- nová struktura školské soustavy:
  - ZDŠ = základní devítiletá škola

- SVVŠ = střední všeobecně vzdělávací škola (tříletá)
- 1968: SVVŠ → gymnázium čtyřleté + nově („experimentálně“) osmileté gymnázium
- 1976 – počátek realizace poslední socialistické školské reformy (zákonná úprava: až v roce 1984)
- **Zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol**
- povinná školní docházka prodloužena na deset let, s plněním „8 + 2“:
= osm let na Základní škole (nově s osmi postupnými ročníky) + dva roky na některém ze tří typů středních škol: gymnázia + střední odborné školy + střední odborná učiliště

11.6 Školská soustava po roce 1989

- Po r. 1989: proměna společnosti = proměna školy:
  - deideologizace
  - konec monopolu státu na vzdělávání
  - pluralizace ve vzdělávání – vznik soukromých, církevních škol
  - zkrácení povinné školní docházky
  - Základní škola: + devátý ročník
  - gymnázia tzv. víceletá
- Legislativa:
  - první novela školského zákona č. 171/1990 Sb.
  - zásadní novela č. 138/1995 Sb.
  - Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání

in: <http://www.msmt.cz/dokumenty/novy-skolsky-zakon>

(novely: 2006, 2009, 2011, 2015, 2016, 2017, 2018)

- Aktuální verze (ve školním roce 2018/2019):

<http://www.msmt.cz/dokumenty-3/skolsky-zakon-ve-zneni-ucinnem-od-1-9-2018>

11.7 Z vývoje výchovných institucí

- K vývoji výchovných ústavů (předchůdců zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy):
  - 1852 zákon č. 117/1852 ř. z. o zločinech, přečinech a přestupcích: o mladistvých
  - 1885 zákon č. 89 a 90 ř. z.: zřizování zemských polepšovacích ústavů („polepšoven“) pro mládež „mravně narušenou a zločinnou“
  - Královská česká zemská polepšovna a donucovací pracovna: 1887 Kostomlaty, mj. i Opatovice nad Labem ...
  - tzv. ochraňovny
  - Československá republika: zákon č. 48/1931 Sb. O trestním soudnictví nad mládeží
  - Trestní zákon č. 86/1950 – posilování výchovného rozměru (avšak v dobovém politickém kontextu)
  - Trestní zákon č. 140/1961 Sb. – akcent na přípravu mladistvého na povolání
- po r. 1989: posun v pojetí ústavní výchovy

- vliv přistoupení k Úmluvě o právech dítěte
- zřetel k dítěti a mladistvému – jeho vývoj je ohrožen a je mu třeba pomoci, ne jej stigmatizovat
- odborný přístup + zahraniční zkušenosti
- Zákon č. 109/2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních

Kontrolní otázky a podněty ke studiu

- *Charakterizujte svoji vzdělávací dráhu v posloupnosti jednotlivých stupňů školské soustavy: jak se jmenovaly absolvované školy, jakou měly historii (jak se jmenovaly dříve, jaké bylo jejich místo ve školské soustavě).*
- *Zmapujte vzdělávací dráhu jednoho ze svých rodičů a jednoho z prarodičů: jak dlouhá byla jejich povinná školní docházka a navazující vzdělávání, jak se jmenovaly školy, které rodiče a prarodiče absolvovali, jaké měli možnosti dosáhnout zamýšleného vzdělání a kvalifikace.*
- *Pokuste se získat vysvědčení rodičů a prarodičů a porovnejte soupis vyučovacích předmětů na jejich a na svém vysvědčení v konkrétním postupném ročníku: jaké vyučovací předměty jste absolvovali, v čem byl učební plán dřívějších škol stejný a v čem odlišný (ubezpečte své blízké, že pro tento úkol rozhodně nepotřebujete znát to, s jakými známkami předměty absolvovali).*

Souhrn

Poznání vývoje školské soustavy na našem území představuje východisko pro porozumění současnému stavu škol, neboť tradice edukační praxe jsou nejen součástí kulturních tradic, ale ukazují rovněž na společenskopolitický kontext vývoje pojetí výchovy a vzdělávání. V historickém vývoji školství nalézáme kořeny jeho současné podoby.

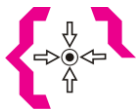
Literatura

KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. 224 s. ISBN 978-80-247-2429-4

KÁDNER, Otakar. *Stručné dějiny pedagogiky*. 3. vyd. Praha: Unie, 1922. 104 s. ISBN neuv.

ŠTVERÁK, Vladimír, ČADSKÁ, Milada. *Stručný průvodce dějinami pedagogiky*. 2., doplněné vyd. Praha: Karolinum, 2007. 100 s. ISBN 978-80-7184-797-7

12 Alternativní přístupy k edukaci; alternativní školy

Cíle

Cílem kapitoly je získání orientace v pojmu alternativní přístupy k edukaci, respektive alternativní školy: poznání důvodů pro alternativní přístupy k edukaci, jejich společných rysů a bližší charakteristiky vybraných alternativních škol.

Časová náročnost

Základní zvládnutí terminologie tématu a stěžejních souvislostí vyžaduje 60 minut, prohlubující studium současného stavu v edukační praxi České republiky dalších 60 minut.

Pojmy k osvojení

- alternativní škola
- waldorfská škola
- montessoriovská škola
- freinetovská škola
- škola podle jenského plánu
- moderní alternativní školy

12.1 Východiska a vymezení alternativních škol

▪ Diskuse o škole jako instituci garantující systematickou výchovu a vzdělávání: Jestliže škola jako edukační instituce má i nadále smysl, pak vyvstává otázka: jaká má být (dobrá) škola?

- Mnoho výhrad vůči „dosavadní/většinové“ škole:
  - nerespektování osobnosti žáka,
  - neadekvátní pojetí obsahu vzdělání,
  - přetěžování žáků,
  - nedostatečné podněcování aktivity žáka,
  - proti pozitivním sociálním momentům atd.
- → úsilí o jinou (novou?) školu

▪ Alternativní školy

[alter = druhý, jiný; alternativa = druhá, jiná možnost, varianta]

- ↘ alternativní škola jako jiná varianta edukační instituce, odlišující se v některém ohledu (nebo více ohledech) od většinové školy/školy hlavního proudu
- jinakost v různých ohledech:
  - ve zřizovateli

- ve způsobu financování
  - v pojetí cíle a obsahu edukace
  - v organizaci vyučovacího procesu
  - ve volbě výukových prostředků, zejména forem a metod vyučování apod.
- Alternativní školy například podle zřizovatele
    - školy státní/veřejné – zřizovatel: MŠMT / kraj / obec / jiný resort
    - školy nestátní – zřizovatel: církev / spolek / fyzická osoba
    - tento aspekt = jen dílčí úhel pohledu, klíčový = pedagogický zřetel, tj. alternativní přístup k pedagogickým kategoriím (cíl + obsah edukace, organizace vyučování, prostředky edukace)
  - Společné rysy alternativních škol:
    - jiné (než většinové) pojetí role dítěte/žáka, studenta v edukačním procesu
    - komplexní pojetí výchovy dítěte/žáka, studenta
    - důraz na aktivitu a odpovědnost všech aktérů vyučování
    - jiné pojetí školního života („škola jako společenství“)
    - důraz na učení životem pro život
  - Druhy alternativních škol:
    - A) Klasické reformní školy:
      - waldorfská škola
      - montessoriovská škola
      - freinetovská škola
      - jenská škola (škola podle jenského plánu)
      - daltonská škola (daltonský plán)
    - B) Moderní alternativní školy:
      - škola s otevřeným vyučováním
      - škola s volnou architekturou
      - magnetová škola
      - Gesamtschule atd.
  - Stav alternativních škol v současné České republice:
    - podněty ze zahraničních alternativních koncepcí, zatím více z klasických reformních škol než moderních alternativních škol
    - mizivé využití odkazu vlastních českých (československých) reformních škol z období mezi dvěma světovými válkami
    - pedagogický význam alternativních škol pro školu většinovou (tzv. školu hlavního proudu)

12.2 Charakteristika vybraných alternativních škol

- Waldorfská škola
  - realizuje reformní pedagogickou koncepci waldorfské pedagogiky

- autor: Rudolf Steiner, rakouský filozof a pedagog: „antroposofie“
  - zpravidla od preprimárního stupně po maturitu
  - komplexní osobnostní rozvoj dítěte s důrazem na jeho vlastní aktivitu
  - důraz na mravní výchovu, estetickou výchovu, duchovní rozměr rozvoje osobnosti
  - netradiční organizace vyučování (v „epochách“)
  - rozšíření: nejvíce v Německu, Rakousku
- Montessoriovská škola:
    - autorka koncepce: Maria Montessori, italská lékařka
    - Casa dei bambini, pův. pro děti se vzdělávacími problémy: podnětné prostředí + příznivá atmosféra = pozitivní výsledky
    - → využití i v preprimárním, primárním atd. stupni
    - důraz na výběr edukačních prostředků podle tzv. senzitivních fází vývoje dítěte
    - samostatnost a odpovědnost dítěte
    - „Pomoz mi, abych to dokázal sám.“
    - rozšíření: nejvíce v Německu, Nizozemí
- Freinetovská škola (Freinetova pracovní škola):
    - autor koncepce: Celestin Freinet, francouzský učitel
    - důraz na aktivitu žáka, pracovní činnosti individuální i skupinové
    - třída jako rozčleněný pracovní ateliér + knihovna + kartotéka + školní tiskárna
    - týdenní pracovní plán
    - rozšíření: zejména ve Francii, Nizozemí, Belgii
- Jenská škola (škola podle jenského plánu):
    - autor koncepce: Peter Petersen, německý profesor pedagogiky
    - rodinná atmosféra, přirozené podnětné prostředí
    - třída jako obytný pokoj
    - „kmenové skupiny“ (věkově různorodé)
    - týdenní plány
    - učební aktivity: rozhovory, hra, práce, slavnosti
    - rozšíření: zejména v Nizozemí, Belgii, Německu

Kontrolní otázky a podněty ke studiu

- *Shrňte svoji dosavadní zkušenost s „jinou školou“, než je škola hlavního proudu – které alternativní školy mohou být známy široké (nepedagogické) veřejnosti?*
- *Co znamená tzv. Gesamtschule a v čem je možno spatřovat její alternativnost a pedagogický přínos? Jak je možno uvést prvky této koncepce do většinové školy?*
- *Seznamte se blíže s jednou alternativní vzdělávací koncepcí podle vlastní volby: co z této koncepce považujete za inspirativní pro školy hlavního proudu?*

- Vyhledejte v elektronických zdrojích informací (s nadějí na aktuálnost informací), které alternativní školy se vyskytují v regionu, kde bydlíte/pracujete/studujete. Jak dostupné je alternativní vzdělávání ve vašem regionu?
- Kde je nejbližší waldorfská (montessoriovská, freinetovská, jenská atd.) škola od Hradce Králové?

Souhrn

Alternativní školy jako alternativa k tradiční většinové škole představují jinou možnost systematické institucionální edukace. V reakci na výhrady k tradiční škole kladou důraz zejména na jiné pojetí role dítěte v edukačním procesu, na komplexnost výchovy dítěte, na aktivitu a odpovědnost všech aktérů vyučování, na jiné pojetí školního života („škola ve smyslu společenství“) a na učení životem pro život. Za klasické alternativní školy jsou považovány především školy waldorfské, montessoriovské, freinetovské a školy podle jenského plánu. Vedle těchto klasických alternativních škol (existujících od počátku nebo první poloviny 20. století) existují také mladší (moderní) alternativní školy (například škola s otevřeným vyučováním, Gesamtschule atd.) a hledání nových – od tradičních škol se odlišujících – vzdělávacích koncepcí pokračuje i v současnosti.

Literatura

PRŮCHA, Jan (ed.). *Pedagogická encyklopedie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. 935 s. ISBN 978-80-7367-546-2

PRŮCHA, Jan. *Alternativní školy a inovace ve vzdělávání*. 2., aktualizované vyd. Praha: Portál, 2004. 141 s. ISBN 80-7178-977-1

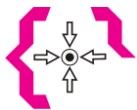
RÝDL, Karel. *Alternativní pedagogické hnutí v současné společnosti*. 1. vyd. Brno: Marek Zeman, 1994. 264 s. ISBN 80-900035-8-3.

VÁCLAVÍK, Vladimír. *Cesta ke svobodné škole*. 2., rozšířené vyd. Hradec Králové: Líp, 1997. 221 s. ISBN 80-902289-0-9

VÁCLAVÍK, Vladimír a kol. *Na pomoc otevřenému vyučování na 1. stupni základní školy*. 1. vyd. Hradec Králové: Líp, 1998. 89 s. ISBN 80-902289-1-7

13 Aktuální témata pedagogické teorie a trendy edukační praxe

Cíle

Cílem kapitoly je seznámení se shrnujícím přehledem aktuálních témat pedagogické teorie a pedagogické praxe v první polovině 21. století se zaměřením na českou teorii a edukační praxi.

Časová náročnost

Studium kapitoly představuje 60 minut a další prohlubující rozhled v odborných zdrojích včetně zodpovězení kontrolních otázek dalších 60 minut.

Pojmy k osvojení

- celoživotní učení
- formální vzdělávání
- neformální vzdělávání
- informální učení
- pluralita ve vzdělávání
- grantová podpora vzdělávání

13.1 Koncept celoživotního učení

▪ Celoživotní učení

- „kontinuální proces, který stimuluje a zplnomocňuje jednotlivce k získávání všech znalostí, hodnot, dovedností a porozumění, které potřebuje v průběhu života, a k jejich používání se sebedůvěrou, kreativitou a uspokojením ve všech rolích, okolnostech a prostředích.“ (Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj, OECD, 1994)

▪ Celoživotní učení

- jako proces zahrnující všechny možnosti učení (organizované v tradičních edukačních institucích i mimo ně, i institucionálně nezaštitěné a neorganizované) s vazbami a souvislostmi, s možností přechodu v různých etapách života,
- jako formální vzdělávání + neformální vzdělávání + informální učení
- jako samozřejmá součást života, jako průvodce jedince v průběhu celého života
- nikoli nové téma, ale na počátku 21. století stejně naléhavé

→ jeho odraz ve všech podstatných dokumentech (vzdělávací politiky aj.):

- Strategie celoživotního učení (ČR, 2007)
- Memorandum on Lifelong Learning (EK, 2000)

- Resolution of Lifelong Learning (EP, 2008)

- Reflexe pedagogickou (a andragogickou) teorií:
    - rozpracování konceptu celoživotního učení
      - jako východiska pro aktualizaci pojetí edukačního cíle, respektive cílů,
      - jako podnětu pro rozpracování obsahu učení a vzdělávání,
      - jako výzvy pro hledání nových forem a metod edukace,
      - jako badatelského tématu (například zkoumání postojů jedinců k učení v průběhu celého života)

  - Učící se společnost
    - jako stav (nebo horizont) společnosti, v níž je celoživotní učení realitou:
- Učící se společnost je taková společnost, v níž
- důsledně platí právo každého na vzdělání a přístup ke vzdělávání je otevřen a zajištěn všem bez jakékoli diskriminace,
  - jsou občané k účasti na vzdělávání motivováni a povzbuzováni,
  - je účast ve vzdělávání podporována všemi veřejnými institucemi,
  - je pokrok jednotlivce ve vzdělávání společností certifikován
  - a současně uznáván jako základní hodnota.

13.2 Pluralita ve vzdělávání

- Pluralita ve vzdělávání
  - = výraz demokratického charakteru vzdělávací soustavy a demokratického přístupu ke vzdělávání ve společnosti obecně
  - ke vzdělávání, tzn. jeho cíli, obsahu i formám atd. je možno přistupovat různě, neboť není omezení ideologií (svázání s ideologií) apod.
  - výraz plurality (a demokracie) vzdělávání:
    - v ideových východiscích
    - ve zřizovateli edukační instituce
    - ve volbě koncepce výchovy a vzdělávání, v konkretizaci cíle a obsahu vzdělávání
    - ve volbě edukačních prostředků, například ve formách edukace atd.
  - nejsilnější explicitní výrazy plurality a demokracie ve vzdělávání:
    - absence jedné (ve smyslu jediné přípustné) ideologie jako východiska pro pojetí výchovy a vzdělávání
    - pluralita ve zřizovateli:
      - edukační instituce nemusí být jen veřejné, zřizované příslušnými orgány státní správy, jsou i neveřejné – zřizovány církvemi, spolky, fyzickými osobami

- Legislativní ukotvení pluralitního charakteru vzdělávací soustavy v České republice:
  - Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů (zejména části § 2 Zásady a cíle vzdělávání, § 8 Právní postavení škol a školských zařízení atd.)

- Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 306/1999 Sb. o poskytování dotací soukromým školám, předškolním a školským zařízením, ve znění pozdějších předpisů (podstatně změněn zákonem č. 562/2004 Sb.)

13.3 Grantová podpora vzdělávání

- Grantová podpora vzdělávání obecně:
  - nadnárodní
  - národní, regionální, místní
  - nadační
  - firemní
- Grantová podpora vzdělávání v současnosti:
  - nadnárodní podpora, v České republice po roce 2000 nejvýrazněji prostřednictvím operačních programů Evropského sociálního fondu
  - jako výraz nadnárodních iniciativ v podpoře celoživotního učení, v rámci Evropského sociálního fondu, tj. v kontextu rozvoje lidských zdrojů a podpory zaměstnatelnosti a zaměstnanosti
- Evropský sociální fond:
  - = jeden ze strukturálních fondů EU ( )
  - = finanční nástroj pro realizaci evropské strategie zaměstnanosti
- Operační program
  - = tematický víceletý program, jehož prostřednictvím je možno čerpat prostředky z ESF
- Operační programy Evropského sociálního fondu:
  - a) programové období 2004 až 2006:
    - OP RLZ Operační program Rozvoj lidských zdrojů
    - další operační programy: například SROP Sdružený regionální operační program
  - b) programové období 2007 až 2013:
    - OP LZZ Operační program Lidské zdroje a zaměstnanost
    - OP VK Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost
    - OP Praha – Adaptabilita
  - c) programové období 2014 až 2020:
    - OP Z Operační program Zaměstnanost (řízen MPSV)
    - OP VVV Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání (řízen MŠMT)
    - OP PPR Operační program Praha – pól růstu ČR (řízen Magistrátem hl. města Praha)
- Ostatní možnosti grantové podpory vzdělávání:

- v ČR rozvoj zejména regionálních a místních dotačních programů v 90. letech 20. století,
- s počátkem možností grantové podpory prostřednictvím operačních programů ESF jejich dílčí redukce
- dotační programy jednotlivých krajů
- dotační programy místní (vyhlašovány magistráty, městskými úřady)
- nadace poskytující dotace vzdělávání dětí i dospělých
- firemní podpora: granty (zpravidla) velkých firem pro podporu vzdělávání

13.4 Další témata současné pedagogické teorie a praxe

- K dalším tématům, která jsou nastolována jak pedagogickou teorií, tak edukační praxí, patří například:
  - pojem „kompetence ve vzdělávání“ a jeho ukotvení a konkretizace ve vzdělávacích dokumentech,
  - pojem „výstupy učení“ (learning outcomes), jejich pojetí a zkoumání, včetně reflexe výsledků české populace v mezinárodních šetřeních výstupů z učení,
  - možnosti využití podnětů z alternativních vzdělávacích koncepcí pro rozvoj školy hlavního proudu,
  - inovace obsahu vzdělávání – nová témata ve formálním a neformálním vzdělávání,
  - nové trendy ve výukových prostředcích – jejich rozvoj a inovace související s využitím informačních a komunikačních technologií ve vzdělávání
 atd.

Kontrolní otázky a podněty ke studiu

- *Je Česká republika už učící se společností? Které charakteristiky takové společnosti již naplňuje?*
- *Seznamte se podrobněji s operačním programem Výzkum, vývoj a vzdělávání, jeho prioritními osami a dalším strukturováním a vyhodnoťte cílové skupiny, pro jejichž vzdělávání mohly být podávány projektové žádosti v jednotlivých výzvách.*
- *Vyhledejte dotační program konkrétního kraje České republiky a seznamte se, v jakém rozsahu je v něm zastoupena příležitost k podávání grantových žádostí pro podporu vzdělávání.*
- *Které nadace působící v České republice vypisují grantové soutěže pro podporu vzdělávání dětí a mládeže?*
- *Uveďte příklad některé významné firmy, která podporuje vzdělávání specifických cílových skupin.*

- *Ve zdrojích odborných informací se seznamte s výsledky českých žáků ve vybraném mezinárodním šetření výstupů učení a pokuste se je vyhodnotit.*
- *Jaká jsou didaktická pozitiva a úskalí využití současných informačních a komunikačních technologií ve vzdělávání?*

Souhrn

Pedagogická teorie i edukační praxe jsou otevřené novým podnětům pro koncipování výchovného procesu, přicházejícím ze zahraniční teorie a praxe, nebo – v souvislosti s pluralitou ve vzdělávání – z alternativních vzdělávacích koncepcí, nebo které přináší rozvoj vědních oborů a technologií. K aktuálním tématům současné pedagogiky tak patří například dopad konceptu celoživotního učení, přínos plurality ve vzdělávání, grantová podpora vzdělávání, výstupy učení českých žáků a studentů v mezinárodním srovnávacích šetřeních atd.

Literatura

PRŮCHA, Jan (ed.). *Pedagogická encyklopedie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. 935 s. ISBN 978-80-7367-546-2

BENEŠ, Milan. *Idea vzdělávání v dnešní společnosti*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2002. 110 s. ISBN 80-86432-40-8

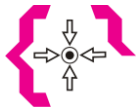
BOČKOVÁ, Věra. *Vzdělávání – průvodní jev života*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. 49 s. ISBN 80-244-0441-9

RÝDL, Karel. *Inovace školských systémů*. 1. vyd. Praha: ISV, 2003. 282 s. ISBN 80-86642-17-X

VETEŠKA, Jaroslav, TURECKIOVÁ, Michaela. *Kompetence ve vzdělávání*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. 160 s. ISBN 978-80-247-1770-8

WALTEROVÁ E. *Kurikulum: Proměny a trendy v mezinárodní perspektivě*. Brno: Masarykova univerzita, 1994. 185 s. ISBN 80-210-0846-6.

Kontrolní test

Cíle

Smyslem kontrolního testu je umožnit studujícím průběžnou autodiagnostiku terminologického a faktografického rozhledu v předmětu a stav osvojení učební látky.

Časová náročnost

Pro absolvování testu o deseti položkách by vzhledem k typu testových úkolů mělo plně dostačovat 15 minut.

Kontrolní otázky

1. K nejvýznamnějším představitelům současné české pedagogiky patří

- a) Jan Keller
- b) Jan Průcha
- c) Jan Vlastimír Svoboda
- d) Jan Blahoslav

2. Povinná školní docházka v České republice má podle současné legislativy délku

- a) osmi let
- b) devíti let
- c) deseti let
- d) školní docházka není legislativně stanovena; je stanoveno pouze povinné vzdělávání

3. Mezi dílčí oborové disciplíny pedagogiky nepatří

- a) obecná pedagogika
- b) didaktika
- c) předškolní pedagogika
- d) integrální pedagogika

4. Pedagogická teleologie se zabývá

- a) pojetím výchovných cílů
- b) principy křesťanské výchovy
- c) rozbohem teologických spisů J. A. Komenského
- d) výzkumem pedagogické reality

5. Intencionální formativní činitel je činitel

- a) vnitřní
- b) záměrný
- c) nezáměrný
- d) adaptační

6. Celoživotní učení podle současného chápání nezahrnuje

- a) formální vzdělávání
- b) neformální vzdělávání
- c) informální učení
- d) postformální vzdělávání

7. Dílo Orbis sensualium pictus J. A. Komenského je

- a) učebnice
- b) teologický spis
- c) návrh reformy školské soustavy
- d) souborné vydání pedagogických spisů

8. K aktuálním trendům vzdělávání nepatří

- a) posílení centrálně direktivního řízení vzdělávání
- b) směřování k učící se společnosti
- c) grantová podpora vzdělávání
- d) využití nových technologií ve výukových prostředcích

9. Zákon upravující mj. primární a sekundární stupeň vzdělávání v současné České republice je

- a) Zákon č. 561/2004 Sb. o soustavě základního, středního a vyššího školství (školský zákon)
- b) Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)
- c) Zákon č. 561 /2004 Sb. o směřování k učící se společnosti
- d) v České republice není primární vzdělávání upraveno zákonem

10. ISCED je zkratka pro

- a) Národní soustavu kvalifikací
- b) mezinárodní komparativní výzkum funkční gramotnosti
- c) soubor dokumentů Evropské unie ke vzdělávání
- d) Mezinárodní standardní klasifikaci vzdělání

Klíč: 1b2b3d4a5b6d7a8a9b10d

Literatura

BENEŠ, Milan. *Idea vzdělávání v dnešní společnosti*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2002. 110 s. ISBN 80-86432-40-8

BOČKOVÁ, Věra. *Vzdělávání – průvodní jev života*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. 49 s. ISBN 80-244-0441-9

ČÁBALOVÁ, Dagmar. *Pedagogika*. 1. vyd. Praha: Grada, 2011. 272 s. ISBN 978-80-247-2993-0

DVOŘÁKOVÁ, Markéta, KOLÁŘ, Zdeněk et al. *Základní učebnice pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada, 2015. 246 s. ISBN 978-80-247-5039-2

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2., rozšířené vyd. Brno: Paido, 2010. 261 s. ISBN 978-80-7315-185-0

CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: Základy kvantitativního výzkumu*. 2., aktualizované vyd. Praha: Grada, 2016. 256 s. ISBN 978-80-247-5326-3

JŮVA, Vladimír, sen., JŮVA, Vladimír, jun. *Úvod do pedagogiky*. 3. doplněné vyd. Brno: Paido, 1997. 95 s. ISBN 80-85931-39-7

KÁDNER, Otakar. *Stručné dějiny pedagogiky*. 3. vyd. Praha: Unie, 1922. 104 s. ISBN neuv.

KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. 224 s. ISBN 978-80-247-2429-4

KOLÁŘ, Zdeněk a kol. *Výkladový slovník z pedagogiky: 583 vybraných hesel*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3710-2

KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. 2. vyd. Praha: Portál, 2014. 216 s. ISBN 978-80-262-0643-9

KUČEROVÁ, Stanislava. *Člověk, hodnoty, výchova: kapitoly z filosofie výchovy*. 1. vyd. Brno, Prešov: vl. nákl., 1996. 231 s. ISBN 80-85668-34-3.

PELIKÁN, Jiří. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2011. 270 s. ISBN 978-80-246-1916-3

PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012. 203 s. ISBN 978-80-247-3470-5

PRŮCHA, Jan. *Alternativní školy a inovace ve vzdělávání*. 2., aktualizované vyd. Praha: Portál, 2004. 141 s. ISBN 80-7178-977-1

PRŮCHA, Jan. *Česká vzdělanost: multidisciplinární pohled na fenomén národní kultury*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015. 205 stran. ISBN 978-80-7478-675-4

PRŮCHA, Jan. *Přehled pedagogiky. Úvod do studia oboru*. 4., aktualizované vyd. Praha: Portál, 2015. 270 s. ISBN 978-80-262-0872-3

PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. 6., aktualizované a doplněné vyd. Praha: Portál, 2017. 483 s. ISBN 978-80-262-1228-7

PRŮCHA, Jan. *Srovnávací pedagogika: mezinárodní komparace vzdělávacích systémů*. 3., aktualizované vyd. Praha: Portál, 2015. 333 s. ISBN 978-80-262-0870-9

PRŮCHA, Jan. *Vzdělávání a školství ve světě. Základy mezinárodní komparace vzdělávacích systémů*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. 320 s. ISBN 80-7178-290-4

RÝDL, Karel. *Alternativní pedagogické hnutí v současné společnosti*. 1. vyd. Brno: Marek Zeman, 1994. 264 s. ISBN 80-900035-8-3.

RÝDL, Karel. *Inovace školských systémů*. 1. vyd. Praha: ISV, 2003. 282 s. ISBN 80-86642-17-X

SEMRÁD, Jiří, JUNOVÁ, Iva, ŠÍMA, Václav. *Průvodce sociální pedagogikou v kontextu pedagogických věd*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. 121 s. ISBN 978-80-7041-897-0

ŠTVERÁK, Vladimír. *Obecná a srovnávací pedagogika*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 1999. 282 s. ISBN 80-246-0003-X

ŠTVERÁK, Vladimír, ČADSKÁ, Milada. *Stručný průvodce dějinami pedagogiky*. 2., doplněné vyd. 100 s. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-7184-797-7

VÁCLAVÍK, Vladimír. *Cesta ke svobodné škole*. 2., rozšířené vyd. Hradec Králové: Líp, 1997. 221 s. ISBN 80-902289-0-9

VÁCLAVÍK, Vladimír a kol. *Na pomoc otevřenému vyučování na 1. stupni základní školy*. 1. vyd. Hradec Králové: Líp, 1998. 89 s. ISBN 80-902289-1-7

VETEŠKA, Jaroslav, TURECKIOVÁ, Michaela. *Kompetence ve vzdělávání*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. 160 s. ISBN 978-80-247-1770-8

WALTEROVÁ E. *Kurikulum: Proměny a trendy v mezinárodní perspektivě*. Brno: Masarykova univerzita, 1994. 185 s. ISBN 80-210-0846-6.